

T.C
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANA BİLİM DALI
İNSAN HAKLARI PROGRAMI

SOSYAL DEVLET VE İNSAN HAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖMER SAĞLAM

081128101

Danışman Öğretim Üyesi
Prof.Dr. İoanna KUÇURADI

İstanbul, Nisan 2011

TEZ ONAY SAYFASI

TARİH: .././.....

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

..... ait .....

.....

.....

adlı çalışma, jürimiz tarafından .....
Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan .....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye .....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye .....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

TEZ ONAY SAYFASI

TARİH: ../../.....

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

..... ait .....

.....

.....

adlı çalışma, jürimiz tarafından .....

Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan .....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye .....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye .....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, insan haklarının bir kısmını oluşturan sağlık hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi temel kişi haklarının -literatürdeki yaygın adları ile sosyal hakların- getirdiği taleplerin yerine getirilmesinde sosyal devletin rolünü ve önemini ortaya koymaktır.

Sosyal devlet ilkesi bağlamında hayata geçirilen sosyal haklar, sosyal adalet, sosyal güvenlik ve sosyal harcamalarla ilişkisi yönüyle de incelenecektir. Öte yandan sosyal devletin zayıflatılarak, sosyal hakların yaşama geçirilebilmesinin önünde önemli bir engel olarak görülen küreselleşme olgusu incelenecektir.

Ayrıca, Türkiye’de sosyal devlet ilkesinin gelişimi ve sosyal hakların korunmasında günümüzde gelineen durum, 1924’ten beri yapılan anayasalarda yansıdığı şekliyle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: Küreselleşme, Sosyal Devlet, Sosyal Haklar, İnsan Hakları, Sosyal Adalet

ABSTRACT

The purpose of this study is to show the role and the importance of social state in carrying out of the demands of basic rights, such as the right to health, the right to education and the right to work, which in literature are usually called social rights and which constitute a significant part of human rights.

Social rights which are implemented in the context of the social state principle, will be examined in connection with social justice, social security and social spending. On the other hand, globalization, which by weakening the social state, constitutes a significant obstacle to the realisation of rights, will be examined.

The development of the social state in Turkey and the current situation in the protection of social rights will be also discussed by comparing their place in the constitutions enforced since the year 1924.

KEYWORDS: Globalization, Social State, Social Rights, Human Rights, Social Justice

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İNSAN HAKLARI VE SOSYAL DEVLET KAVRAMLARI.....	3
1.1. İnsan Hakları Kavramı	3
1.1.1. Hakların Sınıflandırılması.....	7
1.2. Sosyal Devlet.....	10
1.2.1. Sosyal Devlet Kavramı.....	10
1.2.1.1. Sosyal Devlet Anlayışının Ortaya Çıkışı.....	13
1.3. Sosyal Politika Kavramı ve Sosyal Haklar.....	16
1.3.1. Sosyal Politika.....	16
1.3.2. Sosyal Haklar ve Gelişimi.....	17
1.3.2.1. Çalışma Hakkı ve Korunması.....	20
1.3.2.2. Eğitim Hakkı ve Korunması.....	24
1.3.2.3. Sağlık Hakkı ve Korunması.....	27
1.4. Sosyal Devletin Sosyal Adaleti Sağlama Görevi.....	31
1.4.1. Sosyal Adaletsizlik.....	31
1.4.1.1. Sosyal Devlet ve Adil Ücret Politikası.....	33
1.4.1.2. Sosyal Devlet ve Vergi Politikası.....	34

2. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME VE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	38
2.1. Küreselleşme.....	37
2.2. Küreselleşme ve Sosyal Devlet İlişkisi.....	42
2.2.1.Devletin Sosyal Niteliğinde Yaşanan Değişim	42
2.3. Sosyal Devletin Zayıflatılması ve Neo-Liberal Politikalara Geçiş. ..	45
2.4. Sosyal Devletin Eleştirisi.....	49
2.5. Küreselleşme ve Sosyal Haklar.....	52
2.6.Küreselleşme ve İnsan Hakları.....	54
3. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLETİN ANAYASALAR AÇISINDAN İNCELENMESİ VE SOSYAL DEVLET UYGULAMALARI.....	57
3.1.Türkiye’de Sosyal Devlet İlkesinin Tarihsel Gelişimi.....	57
3.1.1.Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	57
3.1.2.Cumhuriyet Dönemi	59
3.2. 1961 Anayasası.....	60
3.3. 1982 Anayasası	62
3.3.1.İnsan Haklarına Dayalı Devlet ile İnsan Haklarına Saygılı Devlet Arasındaki Fark	64
3.4.Türkiye’de Sosyal Haklar ve Sosyal Harcamalar.....	66
3.4.1. Genel Bakış.....	66
3.4.2. Çalışma Hakkı	67
3.4.3. Eğitim Hakkı.....	68
3.4.3.1. Türkiye’de Eğitim Sorunları.....	71
3.4.4. Sağlık Hakkı.....	74

3.4.4.1. Sağlık Hakkının Gereğinin Yerine Getirilmesi.....	75
4. SONUÇ	79
5. KAYNAKLAR	82
6. ÖZGEÇMİŞ.....	85

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
B.M	: Birleşmiş Milletler
AB	: Avrupa Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
SYDF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu

GİRİŞ

İnsan hakları insana sırf insan oluşundan dolayı tanınan haklardır. Bu haklar ise, kişilerin ayırıcılığa uğramamasını, onlara dokunulmamasını, temel ihtiyaçlarının karşılanabildiği bir yaşam sürebilmesini talep eder. Böyle bir yaşamı sağlayacak güç ise devlettir. Ama nasıl bir devlet? İşte bu çalışmasının merkezini oluşturan bu sorunun cevabı, çalışmanın içinde de verilmeye çalışıldığı gibi “sosyal devlet”tir.

Sosyal devlet anlayışı, devletin sosyal ve ekonomik yaşama müdahale etmesini gerekli görür, güçsüz kesimlerin lehine sosyal politikalar uygulayıp, onlara asgari bir yaşam düzeyini sağlamaya çalışır.

Bu bağlamda, çalışmanın Birinci Bölümünde insan hakları ve sosyal devlet kavramları kapsamlı bir şekilde tanımlanmaktadır. Temel kişi haklarının bir türü olarak, insan olanaklarının geliştirebilmelerinin ön koşullarıyla ilgili istemler olan sağlık hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi hakların -literatürdeki yaygın olarak adlandırıldığı şekliyle sosyal hakların- sosyal devletle olan ilişkisi ele alınmaya çalışılmaktadır. Özellikle toplumun güçsüz kesimlerine insan onuruna yaraşır bir yaşam seviyesi sağlamayı amaçlayan bu haklar ancak dolaylı yoldan, yani bir ülkede kişilere tanınan sosyal, ekonomik ve siyasal haklar aracılığıyla ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla korunan haklardır ve devletin bu haklarla ilgili görevlerini yerine getirmesiyle sağlanabilir.

Öte yandan sosyal hakların sağlıklı işleyebilmesi için, devletin bu alanda üzerine düşen en önemli yükümlülüklerinden birisi de, bu bağlamda yapacağı sosyal harcamalardır. Sosyal harcamaların artışı oranında, devlet sosyal niteliğini daha da artırarak bu hakların daha rahat yaşama geçmesini sağlayabilir.

Çalışmanın İkinci Bölümünde ise, sosyal harcamaların önündeki en önemli engel olarak görülen küreselleşme incelenmektedir. Kapitalizmin ileri bir aşaması olarak, uluslararası sermaye ve çokuluslu şirketlerin devreye soktuğu ve 1980'den sonra etkisini artırarak hissettiren küreselleşme, neo-liberal politikalarla, devletin ekonomik yaşamdan çekilmesini öngören ve sermayenin artan gücü ve egemenliği karşısında, sosyal devletin zayıflamasına yol açmıştır. Küreselleşme olgusu ile birlikte küçülen devletler, sosyal hakları iyileştirme amacıyla önlem alma güçlerini kaybetmektedirler.

Sosyal devletin zayıflatılması ve sosyal hakların yeterince yaşama geçirilememesi insan haklarının korunması açısından olumsuz bir gelişmeyi ifade etmektedir. Bütün dünyayı bir pazar olarak gören ve faaliyet alanı olarak tüm dünyayı kapsayan ekonominin küreselleşmesinin, sosyal devleti ne şekilde etkilediği, küreselleşme ve insan hakları ilişkisi burada incelenecektir.

Üçüncü Bölümde de, Birinci ve İkinci Bölümlerde bahsedilen gelişmelerin Türkiye'deki yansımaları, Türkiye'de sosyal devlete bakış, anayasalarda karşımıza çıktığı şekliyle, karşılaştırmalı olarak sosyal haklarla birlikte ele alınmaktadır.

1.BÖLÜM: İNSAN HAKLARI VE SOSYAL DEVLET KAVRAMLARI

1.1. İnsan Hakları Kavramı

Bu çalışmanın konusunu oluşturan sorunlar, İoanna Kuçuradi'nin insan hakları ve diğer haklarla ilişkileriyle ilgili görüşleri ışığında incelenecektir.

Kuçuradi insan haklarını temellendirirken, yani insanların neden bazı haklara sahip oldukları sorusunu yanıtlamaya çalışırken, insanı bir özelliğine indirgeyen -insanın değerini tek özelliğinde gören- bir görüşten hareket etmez. Onun görüşünün temelinde insanı bir bütün olarak ele alan ontolojik esaslara dayanan felsefi antropoloji bulunur. Felsefi antropoloji insanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerini ortaya koyarken -yani insanın değerine ilişkin bilgi ortaya koyarken- bir teoriden yola çıkmaz, temelini insanın bio-psişik varlığında bulan insan fenomenlerinden hareket eder (Gedik, 2003, s. 2).

İnsan haklarının temelinde insanın değeri bulunur. İnsan, değerli bir varlık olması nedeniyle bir takım haklara sahiptir. İnsanın neden değerli bir varlık olduğunu görebilmek için öncelikle "değer" nedir? Sorusunun yanıtlanması gerekir.

Çünkü genellikle "değer" in göreliliği ileri sürülmekte ve buna dayanılarak da değerlendirilmesi yapılan şeyin değerinin, dolayısıyla insanın değerinin

görelî olduğu, değerlendirene göre değiştiği iddia edilmektedir. Değer gerçekten de görelî midir? Bu sorunun yanıtlanması, temelini insanın değerinde bulan insan hakları için büyük önem taşımaktadır. Eğer öne sürüldüğü gibi değer gerçekten de görelîyse, o zaman evrensel olduğu iddia edilen insan haklarından söz etmek de mümkün olmayacaktır (Gedik, 2003, s.2).

Kuçuradi'ye göre değerin sübjektif görölmesinin temelinde iki neden bulunmaktadır:

Bu nedenlerden biri insanın en temel özelliklerinden biri olan değerlendirme etkinliğinin farklı kişilerce farklı tarzlarda gerçekleştirilmesidir, diğeri de "değer" ile "değerler" arasında bir ayırım yapılmamasıdır. Aynı şey –bir kişi, bir olay, bir durum, bir sanat eseri vb – farklı kişilerce, farklı toplumlarca ve farklı dönemlerde farklı değerlendirilmekte; bazen aynı şey kimilerince değerli, kimilerince değersiz diye nitelendirilmektedir. Kuçuradi aynı şeyin kimilerince değerli, kimilerince değersiz nitelendirilmesinin temelinde üç farklı değerlendirme tarzının bulunduğunu söyleyerek bunları "değer atfetme", "değer biçme" ve "doğru değerlendirme" olarak adlandırır (Gedik, 2003, s. 2).

"Değer atfetme"de kendisine değer atfedilen şey, değer atfedenle olan özel ilgisi nedeniyle "değerli" görölmektedir.

Değeri söz konusu edilen şey, kendi dışında bir nedenden dolayı değerli ya da değersiz gözükmemektedir. Değer atfetmede, bir şeyin değerli olmasıyla önemli olması birbirine karıştırılmakta; değer atfetme durumunda söz konusu olan değer, atfedilen şeyin değerli ya da değersiz olması değil, o şeyin birileri için önemli ya da önemsiz olmasıdır (Gedik, 2003, s. 2).

“Değer biçme” de söz konusu olan ise,

Değerlendirilmesi yapılan şeyin değerini göstermek değil, o şeyi geçerli ilkeler, kurallar, normlar, standartlar, modalar, ölçüler bakımından -bunlara göre- nitelendirmektedir. Geçerli olan ilkeler, normlar, kurallar, standartlar, modalar hem çağdan çağa, hem de toplumdan topluma değiştiğinden, belli bir zamanda belli bir toplumda geçerliliği olan değer yargıları, gerek bir başka toplumda gerekse aynı toplumda bir başka çağda farklı olacağından, aynı şeye biçilen değer de farklı olacaktır.

Değerlendirme yaptığını sanan pek çok kişi, değerlendirilmesi söz konusu olan şeye geçerlilikte olan ve yüklemeleri iyi-kötü, güzel-çirkin, faydalı-zararlı, doğru-yanlış, sevap-günah vb sıfatlar olan değer yargılarına göre değer biçmektedir ve herkesten bunlara göre değer biçmesi beklenmektedir (Gedik, 2003, s. 3).

“Doğru değerlendirme” değerlendirilmesi yapılan şeyin yapı özelliği olan değerini görmek, yani onu anlamak ve kendi alanındaki yerini bulmaktır (Gedik, 2003, s. 3).

Bir olayın bir insanın, bir eserin doğru değerlendirilebilmesi, onun bir bütün olarak ve olanaklı olduğu ölçüde çok yanıyla, bir bütün olarak özelliğinin kavranmasına bağlıdır.

Değer atfetmenin ve değer biçmenin, bizi, değerlendirilmesi yapılan şeyin değerinin bilgisine götürmesi olanaklı değildir. Çünkü değerlendirilen şeyin kendi hesaba katılmamakta, değerlendirme ezbere yapılmaktadır. Ancak doğru değerlendirilmesi yapılan şeyin değerli ya da değersiz olduğu görülebilir. Doğru değerlendirmede artık söz konusu olan bilgidir. Değerlendirme bu tarzda yapılarak değerlendirilen şeyin değerinin bilgisi ortaya konmuşsa, orada “değer”in sübjektif olduğundan söz edemeyiz.

Değerin sübjektif görülmesinin temelinde bulunan nedenlerden bir değerinin ise “değer” ile “değerler” arasında genellikle bir ayırım yapılmaması, onlara aynı şeylermiş gibi bakılması olduğunu söylemiştik. “Değer” bir şeyin değeridir; bir şeyin bir çeşit özelliğidir. “Değerler” ise var olan şeylerdir, var olan imkânlardır (Gedik, 2003, s. 3).

İnsanı diğer varlıklardan ayıran, onu değerli kılan şeylerin başında, onun değerlemelerde bulunan varlık olması gelir.

Fiilen yapıp ettiğimiz ve ortaya koyduğumuz her şey bir değerlemedir. Ortaya konan her bilgi, yalnız bir tespit etme değilse, bir açıklama ya da yorumdur ve şu ya da bu etkisi olur. Ortaya konan her eserle ise realite sürekli değerlendirir, realiteye değer katılır. Bütün bunlar realitenin değer boyutunu ve tarihsel varlığı -insan realitesini, insanların dünyasını- meydana getirir (Gedik, 2003, s. 4).

Kişilerin eylemleri, ortaya koydukları bilgiler, eserler de belirli bir zamanda ve mekândadırlar ve başkaları tarafından değerlendirilir.

Buna göre insanın değeri, insanın tür olarak, diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel durumu ve bu özel durumundan dolayı kişilerin insanlararası ilişkilerde sahip olduğu bazı haklar, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeri oluyor. “İnsanın değerleri” ise tür olarak insanın başarılarıdır: bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknik, moraller, kültürlerdir. Bunlar insanın varlık olanaklarının gerçekleşmesidir; varlık şartlarının ürünü olan fenomenler oluyor (Gedik, 2003, s. 4).

Kişinin değeri ise, kişinin toplumla ilgisi bakımından özel durumudur. *“İnsan hakları” bakımından diğer kişilerle eşitliği, hiçbir şekilde araç olarak kullanılmaması gerekliliği kişinin değerinin ifadesidir (Gedik, 2003, s. 4).*

Kişi değerleri ise, kişilerarası ilişkilerde açığa çıkan dürüst olma, adil olma, açık düşünebilme ve doğru bağlantılar kurabilme gibi kişi olanaklarıdır.

“Bir kişinin değeri ise, diğer kişilere göre onu o tek olan yapı bütünlüğüne sahip olması, onun o kişi olma özelliği ve bütünlüğünün bu özelliğinden dolayı diğer kişilerden farklı olanakları, farklı yaşantıları, farklı gerçekleştirmeleridir” (Gedik, 2003, s. 4). Bir kişiyi “özgür”, “dürüst”, “seven” vb diye nitelediğimizde, o kişinin değerini oluşturan özelliklerini dile getirmiş oluyoruz.

“Bir kişinin yaşamında ön plâna koyduğu değerler; yaptıklarında, yaşamında ağır basan kişi değerleri ve diğer değerleri de o kişinin değerleridir” (Gedik, 2003, s. 4).

Bu değerinden dolayıdır ki insan “insan hakları” olarak adlandırılan bazı haklara sahiptir.

1.1.1.Hakların Sınıflandırılması

Kuçuradi'nin hak kavramının temelinde Platon'un Devlet adlı dialoğunun birinci kitabında geçen, ancak üstünde durulmayan “adalet” kavramı bulunmaktadır. *Orada “adalet” “her birine gerekeni, borçlu olunanı vermek” şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumda “hak” “birine borçlu olunan şey oluyor”. O zaman insan hakları da tek tek bütün insanların diğer bütün insanlara borçlu oldukları şeylerdir (Gedik, 2003, s. 5).*

Bu hak tanımından hareketle Kuçuradi, insan haklarını tanımlar ve hakları taşıyıcılarına göre kişi hakları ve grup hakları olarak iki gruba ayırır.

Kişi haklarının birinci grubunu temel kişi hakları ve kişi dokunulmazlıkları, ikinci grubunu ise yurttaşlık hakları oluşturur. İnsanın sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar, kişinin temel hakları ve özgürlükleridir.

Yurttaşlık hakları ise kişinin bir devletin yurttaşı olması nedeniyle sahip olduğu haklardır. Bu haklar belirli bir devlet tarafından kişiye tanınan ekonomik, sosyal ve siyasal haklardır (Gedik, 2003, s. 5).

Bu temel haklardan bir kısmı, kişinin insansal olanaklarını gerçekleştirilmesiyle doğrudan doğruya ilgilidir.

Kişilere ilişkin bazı istemlerdir bu haklar: kişilerin sırf insana özgü bazı etkinlikleri gerçekleştirirken, engellenmemeleri -yalnızca bunda engellenmemeleri- isteminde bulunurlar. Bu istemler, kişilere verilmesi-tanınması söz konusu olmayan, ancak kişilerin kişilerde saygı göstermeleri (ya da çiğnemeleri) söz konusu olan hakları dile getirirler (Kuçuradi, 1997, s. 14).

Yaşama hakkı, düşünce özgürlüğü hakkı bu tür haklardır ve Kuçuradi bu haklara “doğrudan korunan” temel haklar der.

Temel kişi haklarının ikinci kısmı, kişilerin insan olanaklarını geliştirebilmelerinin ön koşullarıyla ilgili istemlerdir: sağlık hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi. Bu haklar da, her kişinin sırf insan oluşundan dolayı sahip olduğu haklardır; ama ilk grup haklara göre özellikleri şudur: Bu haklar ancak dolaylı olarak, yani bir ülkede kişilere devletçe tanınan sosyal, ekonomik ve siyasal haklar aracılığıyla ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla korunabilen haklardır. Başka bir deyişle bu hakların korunması, devletin bunlarla ilgili görevlerini yerine getirmesini gerektirir (Kuçuradi, 1988, s. 16).

Kuçuradi sözlerini Şöyle sürdürür:

Yurttaşlık hakları (yani sosyal ekonomik ve siyasal haklar), tanınan haklar, her ülkede devlet tarafından kişilere –kendi yurttaşlarına – izilen sınırlardır: o ülkede yurttaşların, içinde serbestçe hareket edebilecekleri bazı alanların sınırlarını çizerler ve yurttaşlardan (ilgili yurttaşlardan) bu sınırın dışına çıkmaması isteminde bulunurlar. Bu kişi hakları, bütün insanların eşit olduğu haklardır. Asgari cret, emeklilik için gerekli çalışma yılları, bu tür tanınan haklardır; ülkeden ülkeye farklılık gösterir (Kuçuradi, 1988 , s. 16).

Kuçuradi dolaylı korunan kişi haklarının (sağlık hakkı, eğitim hakkı, beslenme hakkı gibi) korunma derecesinin, yurttaşlık haklarının sınırlarının nasıl çizildiğine sıkı sıkıya bağlı olduğunu belirtir. Kuçuradi'ye göre:

Kişi haklarının bu iki kategorisi arasında kaçınılmaz ilgi, devletin, sürekli olarak çıkardığı her yasayla, kurduğu her kurumla bütün ilgili yurttaşların bu haklarının eşitçe -aynı derecede- korunabilmesini sağlamaya çalışmasını gerektirir. Çünkü, kişilerin sırf insan olduklarından dolayı sahip oldukları düşünülen bu haklar, kişilerin insan olanaklarını gerçekleştirebilmelerinin nkoşullarıdır; ama ancak dolaylı olarak -tanınan haklarla ve ilgili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla- korunabilirler (Kuçuradi, 1988, s. 17).

1.2. Sosyal Devlet

1.2.1.Sosyal Devlet Kavramı

Sosyal devlet terimi 1930'lu yıllarda ilk olarak kullanılmaya başlanmıştır. Birçok kaynakta sosyal devlet yerine refah devleti kavramı kullanılmaktadır.

Almanya'da 1930'lu yıllarda, anayasanın devlete, ülkenin siyasal ve ekonomik yaşayabilirliğini aşındıran pek çok sosyal sorumluluk yüklediğinin düşünüldüğü Weimar Cumhuriyeti'ne karşı, olumsuz bir içerikle "Wohlfahrstaat" (refah devleti) kavramsallaştırmasına gidilmiş olduğu bu dönemde kullanılmıştır. Söz konusu kavram, olumlu anlamda olmak üzere, İngilizcede "welfare state" şeklinde kabul görmüştür. Alman öğretisinde sonraki yıllarda "Sozialstaat" (sosyal devlet) kavramı yaygınlık kazanmıştır. Aynı olguyu ifade etmek üzere Türkiye'de "sosyal devlet", "refah devleti" ve "sosyal refah devleti" kavramlarına yer verilmektedir (Kara, 2004, s. 22).

Mümtaz Soysal, sosyal devleti şöyle tanımlamaktadır:

Sosyal devlet, genellikle "vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşama düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet" diye tanımlanır. Böyle bir tanımlama batı toplumlarında çoğunlukla "refah devleti" denen devlet anlayışından pek farklı değil. Gerçekte, İngilizceden çevrilip benimsenen bu terim, güttükleri ekonomik politika serbest rekabet esasına da dayansa, sosyal güvenlik yasaları, sosyal sigortalar ve başka tedbirler yoluyla vatandaşlarına asgari bir yaşama düzeni sağlayan devletler için kullanılıyor.

Böyle bir tanımlamanın Türkiye gibi bir ülke için yeterli olmadığı açık. Batıda "refah devleti" anlayışı yerleştiği zaman, o toplumlar ekonomik kalkınmanın

başlangıç dönemlerini çoktan aşmış, sermaye birikimini başarmış, sanayileşmelerini büyük ölçüde gerçekleştirmiş bulunuyorlardı. Bütün sorun, zaten çoğalmış bir ulusal gelirin daha iyi paylaşılması diye özetlenebileceği için, hangi ekonomik politika içinde olursa olsun, sosyal güvenlik tedbirlerinin alınması “refahın paylaşılması”nı sağlayabilirdi.

Oysa, Türkiye gibi ülkelerin davaları, “sosyal adalet içinde hızlı kalkınma.” Geri kalmış bir ülkenin koşulları içinde “sosyal devlet” ilkesinin gerçekleştirilmesi, yalnız sosyal adalet ve sosyal güvenlik tedbirleri ile değil, bunların bir anlam taşıyabilmesi, yani paylaşılan ulusal gelirden herkese yeterli bir payın düşebilmesi için, mutlaka kapitalist olmayan yollardan ulusal sermaye birikiminin ve hızlı kalkınmayı önem veren bir politikayla olur (Soysal, 1969, s. 179-180).

Burada, sosyal devlet ile sosyalizm arasındaki farkı da belirtmek gerekir.

Tarihsel süreçte, refah devleti programlarının sunulmasında sosyalist hareket etkili olmuş olmakla beraber, sosyal devlet, kapitalist sistem içinde geliştirilen sosyal refah programlarının uygulanması şeklinde görülür ve sanayileşmiş Batı toplumlarının çoğunda bugün pek çok refah devleti programı sosyalist olmayan partilerce desteklenmektedir (Yılmaz, 2006, s. 6).

Mümtaz Soysal ise bu durumu *100 Soruda Anayasanın Anlamı* isimli kitabında şöyle izah etmektedir:

Sosyalist devlet, üretim araçlarının insanları sömürmek olanağını vermeyecek ölçüde kamulaştırıldığı ve egemenliğin emekçiler elinde bulunduğu devlet demektir. Alışılmış anlamdaki “sosyal devlet”te ise, ne üretim araçlarının kamulaştırılması şart, ne de yönetimin emekçiler elinde bulunması. Batıda anlaşılan şekilde bir sosyal devlet anlayışını tam bir

kapitalist düzen içinde yürütmek mümkün. Hatta kapitalizmin ayakta kalışı ve işçi hareketleri ile dünyadaki uyanışa rağmen yeni koşullara kendini uydurabilmesi, büyük ölçüde, böyle bir devlet anlayışını benimseyerek olmuştur.

Az gelişmiş ülkelerde durum bundan biraz farklı. Sosyal devlet ve sosyal adalet ilkelerinin anlamlı bir şekilde gerçekleştirilmesi oralarda “kapitalist olmayan” yollardan bir ulusal sermaye birikimini ve hızlı kalkınmayı gerektirdiği için, kavramlar arasındaki zıtlık sanıldığı kadar kesin değil. Hatta, az gelişmiş durumdaki ülkelerden bir kısmı, örneğin Orta Doğu’daki bazı Arap devletleri henüz sosyalist bir düzene erişemedikleri halde “sosyal devlet” etiketinden daha çok “sosyalist devlet” adını kendilerine yakıştırıyorlar. Ancak, toplum düzeni bakımından atılan adımlar ne olursa olsun, üretim araçları ne ölçüde kamulaştırılmış bulunursa bulunsun, sosyalist devletin en önemli niteliği, yani egemenliğin emekçi sınıf elinde bulunması, buralarda görülüyor. O açıdan bakınca, sosyalist partilerin iktidara geldikleri, yönetimi elde bulundurdukları, ancak egemenlik anlayışını sınıfsal bir temele dayandırmadıkları, bazı Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerini de “sosyalist devlet” diye nitelendirmek doğru olmaz: “Sosyalist iktidar”la “sosyalist devlet”i, kavram olarak, birbirinden ayırmak gerekir.... Marksist düşüncede, “sosyalist devlet”, komünist düzene gidişte, geçiş dönemindeki devletin adıdır; onun için oralarda “sosyalist cumhuriyet”ten söz edilir. Ama, Batıdaki sosyalist partiler böyle bir komünist düzene ulaşma amacı gütmedikleri için, iktidara geldiklerinde devletin adını “sosyalist”e çevirmeye kalkışmazlar.

Bu bakımdan 1961 Anayasasındaki “sosyal devlet” ilkesi, hiçbir zaman “sosyalist devlet” anlamına alınamayacağı gibi, mutlaka sosyalist bir ekonomi düzenini de gerektirmez. Tersine, “sosyal devlet”, aslında “kapitalist düzen” amacı güden partilerin bile birtakım sosyal güvenlik tedbirleriyle gerçekleştirebilecekleri bir ilkedir (Soysal, 1969, s. 180-181).

1.2.1.1. Sosyal Devlet Anlayışının Ortaya Çıkışı

Sosyal devlet 19. yüzyılın ilk yarısında sanayi devriminin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkmış, 19. yüzyıl boyunca güçlenmeye devam etmiştir. İkinci Dünya savaşından sonraki Alman ve İtalyan Anayasalarında da siyasi ve klasik demokrasiyi tamamlayan ve zenginleştiren temel bir anlayış olarak yer almıştır. 1961 Anayasasında da sosyal devlet Türkiye Cumhuriyetinin temel nitelikleri arasında baş yeri alarak, onu gerçekleştirecek birçok hükümleri 1961 Anayasasına konmuştur.

Sosyal devlet düşüncesinin doğuşu, sanayileşmenin 19. yüzyıldan bu yana ekonomik ve dolayısıyla da bütün sosyal hayatta yarattığı değişikliklerde aranmaktadır.

Farklı gelir düzeylerine sahip tabakaların bir arada yaşaması, sosyal sorunları ve eşitsizlikleri açık bir biçimde ortaya çıkarmış, bunun sonucu olarak da toplumda çeşitli huzursuzluklar ve gerginlikler meydana gelmiştir.

Buna paralel olarak da, toplumu meydana getiren sınıflar arasındaki huzursuzluk ve gerginlikleri gidermek ve dengeyi sosyal reformlarla sağlamak ihtiyacı sonucu "sosyal devlet" anlayışı ortaya çıkmıştır.

"Sosyal devlet, esas itibariyle, devletin, kapitalizminin II. Dünya Savaşı sonrası, yani 1950'li yıllar sonrasında geldiği bir aşamadır" (Yılmaz, 2006, s. 10).

Sosyal devletin tarihsel seyrinin incelenebilmesi için, öncelikli olarak liberal devlet anlayışı üzerinde durmak gerekmektedir.

İngiltere’de gerçekleşen sanayi devrimi makineleşmeyi sağlarken, 1789 tarihli Fransız Devrimi ise üretim ve ticaret ilişkilerinde özgürlüğü ve ekonomik liberalizmi doğuracak sonuçları yaratan bu iki olay kapitalizme adeta kaynaklık etmişlerdir. XVI ve XVII Yüzyıllarda burjuvazi, kendi gelişmesine engel olan feodal birimlerin kaldırılması isteği ile ortaya çıkmıştır. O dönemde burjuvazi için gerekli olan, ekonomik ilişkilerini yürüttüğü ülke toprakları üzerinde merkezi bir siyasal gücün (mutlak monarşide) kurulmasıdır. Burjuvazinin gelişmesinin, daha da zenginleşmesini sağlayacak olan güven ve istikrar ortamına ihtiyaç vardır. Ülkenin her yerinde aynı ekonomik yasaların uygulanması istenmektedir (Ruhi, 2003, s. 14).

İşte, bu aşamada, liberal ekonomik düzenin savunucuları, geliştirdikleri düşüncelerle, ekonomik liberalizmin temellerini ortaya koymaktadırlar.

Modern ekonominin kurucusu A. Smith, *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde, bu düzenin insanların kişisel çıkarlarına göre hareket etmeleri sonucu, arz ve talep arasındaki denge ile oluşacağını belirtmektedir.

A.Smith’in görüşüne göre,

Devlet ekonomiye müdahale etmemelidir; çünkü devlet iyi bir girişimci olamaz. Kamu yararını korumakla yükümlü olan devlet kâr amacı ile halka hizmet aracını birlikte yürütmek isteyecektir; bu ise, kaçınılmaz olarak devlet girişimlerinin kârlı işletilmelerini engel olacaktır. A. Smith devleti savurgan ve beceriksiz bulur. Ona göre memurlar ihmalci ve ilgisizdir. Başkalarının

paralarını harcadıklarından dikkatsizdirler. Bu nedenle, toplumun ekonomik ve sosyal işlevine devletin karışması en aza indirilmelidir. A. Smith'e göre, devletin görevi; ülke savunması, adaletin dağıtılması, halkın eğitimi, sağlığın korunması ve büyük bayındırlık işleri ile toplum için yararlı fakat yeterli çıkar sağlamadığı için bireyler tarafından yapılmayacak işlerin yürütülmesi ile sınırlanmalıdır. Devlet, kâr amaçlı girişimlerde bulunmamalıdır. Kâr amaçlı girişimlerin kişilere ve onların kurdukları ortaklıklara bırakılması, ekonomik kaynakların daha rasyonel kullanılmasını sağlayacaktır. Kişiler kendi çıkarlarına göre hareket etse de, rekabet serbestisi sömürüye olanak vermeyecek ve özel girişimlerin toplum yararına işlemesi gerçekleşecektir. Çünkü, toplum içinde kişisel çıkarları uyarınca hareket eden insanların düşünce ve kararları bir güç, " **görünmez el** " tarafından yönetilmektedir (Ruhi, 2003, s. 17).

İşte, bireye dayanan bu ekonomik düzen, kapitalizmin ilk ve temel ideolojisini oluşturmuştur.

Kurulan liberal ekonomi düzenini, "sözleşme özgürlüğü" esasına dayanarak yapılan iş sözleşmelerinde; güçlü teşebbüsleri uygun gördükleri en elverişsiz ücret (sefalet ücreti) ve çalışma koşullarını getirdikleri görülür. 1840'lı yıllarda haftalık çalışma süresi İngiltere'de 69, Fransa'da ve Birleşik Amerika'da 78, Almanya'da 83 saat olması çalışma koşullarını yansıtmaları açısından son derece önemlidir (Gemalmaz, 1997, s. 69).

Ekonomik ve sosyal koşulların yarattığı olumsuzlukların baskısı altında ezilen yoksul kesim için özgürlükler, kağıt üzerinde kalmaktan öteye gidemeyecektir. Toplumda kaynak dağılımı sosyal sınıf ve gruplar arasında eşitsiz bir biçimde dağılıyorsa, o toplumdaki bütün kişileri eşit ve özgür saymak pek gerçekçi değildir.

Başka bir ifadeyle,

Her türlü tıbbi bakım olanağına, varlıklı oldukları için sahip olan bireylerle, bu olanaklardan yoksun olan bireyleri eşit ve aynı ölçüde yaşama özgürlüğüne sahip saymak pek anlamlı değildir. Hiç şüphesiz bu durum bütün temel hak ve özgürlükler için geçerliydi. Sosyal-ekonomik eşitsizlik var oldukça, soyut bir eşitlik-özgürlük kavramı hiçbir anlam taşımayacaktır (Ruhi, 2003, s. 19).

Özetle, liberal ekonomik düzen hiç de toplumun beklentilerini karşılayacak gibi değildi. Toplumun gelişmesi, zenginleşmesi ve refaha ulaşmasının, bu liberal ekonomik anlayışla mümkün olamayacağı anlaşılmıştır.

XVIII yüzyıl sonlarında İngiltere’de başlayan ve XIX yüzyılda da Kıta Avrupa’sına sıçrayan sanayi devrimi, kapitalizmi bütün toplum yapılarını altüst ederken sosyal farklılıkları da arttırdı ve bunun sonucu olarak İngiltere ve Fransa’da yoğunlaşan sosyal mücadele bazı düşünürlerce de desteklenmeye başlandı. Bu şekilde, sosyal bilincin güçlenmesi ve sosyal mücadeleler sonucu “sosyal devlet” kavramı doğmuştur.

1.3. Sosyal Politika Kavramı ve Sosyal Hakların Korunması

1.3.1. Sosyal Politika

Sosyal devletin sosyal politikası, her şeyden önce ekonomik bakımdan güçsüz sınıfları oluşturan insanlara daha sağlıklı, daha elverişli, daha adil bir yaşam ve çalışma koşulları sağlamaya dönüktür.

Sosyal devlet, devlet müdahaleciliğinin uğradığı değişim neticesinde, ekonomik ve sosyal alana toplumun geniş kesimlerinin yaşam

standartlarında iyileşme yaratacak şekilde müdahale etmeye başlamıştır. Sosyal devletin, sosyal müdahaleciliğin her şeyden önce, bireylerin ekonomik güvenliliğini sağlamaya yöneliktir. Bunun uygulama alanındaki karşılığı bireyleri iş sahibi kılma, istihdam edilenlere yeterli ücret (asgari yaşam standartlarını mümkün kılacak bir ücret) sağlama ve bireyleri sosyal güvenlik şemsiyesi altına almayı içerir (Kara, 2004, s. 47).

Sosyal-ekonomik hak ve özgürlüklere dayanan eğitim, sağlık ve barınma olanaklarından herkes için asgari bir düzeyin sağlanması, “sosyal eşitlik” ve “sosyal adalet” amacını hayata geçirmeye çalışan ve buna paralel olarak, yoksulluğun önlenmesi, herkesin eğitim ve sağlık haklarından yararlanabilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin belirli bir ölçüde de olsa giderilmesi, işsizliğin ortadan kaldırılması gibi hedefler sosyal politikanın temel hedefleridir.

Sosyal devlet bunları sosyal haklar aracılığıyla sağlar.

1.3.2. Sosyal Haklar ve Gelişimi

Sanayi devrimiyle birlikte değişen toplumsal koşullar, insan haklarının sadece sivil ve siyasal haklardan ibaret sayılmasının, insanı gerçekten özgür kılmak bakımından yetersiz olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Çünkü toplumun büyük bir çoğunluğu, özellikle de sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı, yoksulluk nedeniyle, bu haklardan gerçek anlamda yararlanamamaktadır.

“Sosyal haklar, tam da böyle bir ortamda ortaya çıkan ve sosyal devlet ilkesi çerçevesinde herkese, ama özellikle de toplumun güçsüz kesimlerine insan onuruna yaraşır bir yaşam seviyesi sağlamayı amaçlayan haklardır” (Bulut, 2009, s. 39). Bu haklar sosyal devlet anlayışının gelişmesi sonucu ortaya çıkmışlardır.

“Sosyal haklar, kısaca, geleneksel özgürlükleri tamamlayan ve onların herkes tarafından kullanılabilir olmasını sağlayan haklar olarak tanımlanmaktadır. Bu haklar, sosyal devlet anlayışının kapsamı içine giren hak ve özgürlüklerdir” (Ruhi, 2003, s .50).

Birçok kaynakta “isteme hakları” olarak da adlandırılan bu haklar, kişilerin devletten bazı şeyler yapmasını, ya da bazı tutumlar içinde bulunmasını isteyebileceği haklar olması nedeni ile “isteme” hakları olarak kabul edilirler.

Sosyal haklar, kişiye bazı şeyleri isteme olanağı sağlayan haklardır. Mümtaz Soysal, sosyal hakların bu yönü üzerinde duran tanımında “Bireyin toplumdan ve onun örgütlenmiş biçimi olan devletten bazı şeyler ve belirli tutumlar istemesini mümkün kılan haklar” diye tanımlıyor” (Ruhi, 2003, s. 51).

A. Göze, sosyal hakları, *“Ekonomik-sosyal yönden güçsüz ve korunmaya muhtaç durumda olanların –çalışanlara, kadının ve çocuğun, ailenin- korunması için tanınan haklar ve bu konuda devletin bir takım görevler yüklenmesi”* olarak tanımlarken, İ.Kaboğlu’da benzer bir şekilde, *“Sosyal haklar, toplumun güçsüz kesimlerinin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmeleri için devletin önlemler alması ya da doğrudan edimlerde bulunması şeklinde olumlu müdahalesiyle gerçekleşebilen haklar”dır (Ruhi, 2003, s.51).* Fransız hukukçusu Burdeau ise, sosyal hakları sosyal adaletsizliklerin düzeltilmesinin bir aracı olarak görüyor. Toplumda bir takım kişilere belirli bir alanda sosyal haklar tanımak, bu kişilerin, sosyal ekonomik durumları, hayat biçimleri, şansları göz önünde tutulduğunda, doğal yasaların normal işlemesi halinde onlara sağlayabileceği şeylerden fazla bir şeye hakları olduğunu kabul etmektir. Ve yine Burdeau, sosyal haklardan söz edildiği zaman kişiyi ekonomik baskılardan kurtarmak için. Birtakım ayrıcalıkların hatıra geldiğini söyler (Göze, 2005, s. 156-157).

Kişi açısından ele alındığında sosyal haklar kavramı, ekonomik ve sosyal yönden korunmaya muhtaç ve güçsüz durumda olanların korunması, asgari bir yaşam standardına kavuşabilmesi için, devletten birtakım edimlerde bulunması talebi olarak ifade edilebilir. Peki, bu durum devlet açısından ele alınırsa, nasıl bir sonuca varmak mümkün olabilir?

Sanıyorum, bu soruyu Ayferi Göze'nin, şu satırları ile cevaplamak mümkün olacaktır:

Kişilere tanınan bu sosyal haklar devlete birtakım borçlar yükler, bu sosyal haklar karşısında devlet olumlu bir edimde bulunma, bir yapma borcu altına girmiştir. Devletin sosyal hak sahibi karşısında yerine getirmekle yükümlü olduğu bir edim vardır. Örneğin kişinin eğitim ve öğretim hakkı karşısında, devletin yeterince okul açma görevi vardır, ancak bu görevini yerine getirdiği zaman, herkes ekonomik ve sosyal olanakları ne olursa olsun eğitim ve öğrenim görme olanağına kavuşabileceklerdir. Bunun gibi sağlığın korunması hakkı, insan gibi yaşama olanaklarına sahip olma hakkı, mesleki öğretim görme hakkı, sağlık koşullarına uygun konutlarda oturabilme hakkı gibi sosyal haklar da devlete olumlu edimlerde, birtakım girişimlerde bulunma, kamu hizmetleri, alt yapı kuruluşları kurma borcu yükler (Göze, 2005, s. 160).

Beslenme, eğitim ve sağlık haklarının sağlanması ile ilgili olarak ise Kuçuradi şunları ifade etmektedir:

Bu hakların sağlanması, başka bir tür haklara bağlıdır; ancak dolaylı olarak, devletin kişilere tanıdığı haklar -sosyal-ekonomik-(ve bazı) siyasal haklar- ve her zaman değilse de, çoğu zaman siyasal kararlarla kurulan kamu kuruluşları aracılığıyla korunabilirler (Kuçuradi, 2007, s. 6).

Örnek olarak burada, halen birçok anayasada ve uluslararası belgelerde güvence altına alınan bu haklardan bazıları incelenecektir.

1.3.2.1. Çalışma Hakkı ve Korunması

Çalışma hakkı diğer insan haklarının gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez bir haktır. Uygulamaya bakıldığında, çalışma hakkının kendisi kadar diğer bazı insan haklarının gerçekleşmesi açısından önemli olduğu açık bir şekilde görülebilir. Nitekim, çalışma hakkının korunmadığı ve ekonomik sıkıntıları olan bir bireyin, seyahat özgürlüğünden ya da beslenme hakkından bahsetmek pek anlamlı olmayacaktır.

Dolaylı korunan haklardan biri olan çalışma hakkının korunması devletin bir yükümlülüğüdür. Kaboğlu bu durumu şöyle ifade eder:

Anayasal ilke olarak konan “çalışma hakkı”, herkesin çalışma ödevi ve bir işi elde etmeye hakkı olduğunu ifade eder. Çalışma hakkında, daha önce ele alınan hak ve özgürlüklerden ayrılan önemli bir özellik, bu hakkın kullanılmasının hak öznesinin dışında oluşan etkenlere bağlı oluşudur. Kişi bu özgürlüğünden ancak iş ve çalışma ortam ve olanağı mevcutsa yararlanabilir (Kaboğlu, 2002, s. 462).

Çalışma ortamını yaratma ödevi ise, Anayasa tarafından devlete verilmiştir. Devletin yapma biçimindeki bu olumlu görevi “işsizliği önleme”de ifadesini bulmaktadır.

Çalışma hakkı her şeyden önce, bireylere bir işe sahip olabilme hakkını verir. Bu iş ise, hem kişinin kendisinin hem de bakmakla yükümlü olduğu kişilerin insanca ve düzgün bir yaşam sürebilmesi için adeta “olmazsa olmaz” bir koşuldur. Ancak, kişinin çalışabileceği bir işe sahip olması tek başına yeterli değildir. Çalışanların

hakları, çalışma ortamı ve koşulları da elbette bu hakkın tamamlayıcı öğeleri olarak son derece önemlidir. *Çalışma hakkını kabul eden devlet anlayışı içerisinde devlet, iş gücünün eğitiminden iş bulmaya, çalışma koşullarının iyileştirilmesinden işsizlik sigortasına kadar birçok uygulamayı hayata geçirmek durumundadır (Koray, 2008, s. 210).* Benzer bir ifadeyi Kaboğlu'nun *Özgürlükler Hukuku* kitabından aktaralım:

...biret alt kategori olarak belli hakların sağlanmış olması ölçüsünden çalışma hakkından söz edilebilir: iş güvenliği hakkı, iş yerlerinin çalışma ve sağlık koşullarının uygun olmasını isteme hakkı, çalışma sürelerinin uygun ölçülerde tutulması isteme hakkı, çalışan çocuk, kadın ya da gençlerin özel olarak korunması ile ilgili haklar, adil ücret hakkı, ücretli tatil, dinlenme hakkı, boş zaman bulabilme hakkı; yaşına, gücüne, cinsiyetine uygun işlerde çalıştırılmayı isteme hakkı; sosyal güvenlik hakkı, eşit işe eşit ücret hakkı (Kaboğlu, 2002, s. 464).

Bu durumu Meryem Koray *Sosyal Politika* isimli eserinde şöyle dile getirir: "*Böylece çalışma hakkı çalışma öncesi, çalışma yaşamı ve çalışma sonrası olmak üzere en az üç aşamada ortaya çıkan birçok uygulamayla hayat bulur. Bunları şu başlıklar altında sınıflandırabiliriz:*

✓ **Yeterli istihdam olanaklarının yaratılması**

Bu talep, devletin istihdam olanaklarını artırmak ve iş arayanların iş bulmalarını sağlamak için, ekonomik ve sosyal anlamda çeşitli önlemleri harekete geçirmesi anlamını taşımaktadır.

✓ **İş gücüne eğitimle nitelik kazandırılması**

Devlet, örgün ve yaygın eğitim kurumları aracılığıyla genel olarak insan gücü kaynağının niteliğini geliştirirken, bu niteliksel gelişimin her şeyden önce iş arayanının iş gücü piyasası içinde daha kolay iş bulmasını sağlamasını amaçlar ve eğitim politikasını buna göre yönlendirir.

✓ **İş arayanlar ile iş gücü arayanların buluşturulması**

Devletin kendi kurduğu istihdam ofisleri aracılığıyla iş arayanlar ile iş gücü arayanlar arasında en etkin buluşmayı sağlayacak bir aracılık hizmeti vermesi, bugün birçok ülkede karşılaşılan genel bir uygulamadır.

✓ **İş yaşamında iş güvencesi ve koruyucu standartların uygulanması**

İşe girdikten sonra da devlet, en başta iş güvencesi olmak üzere çalışanları koruyucu yasaları yaşama geçirilmesi ve denetlenmesiyle ilgilenmek durumundadır. Bu nedenle, işten çıkarılmanın yasalarla bazı nedenlere bağlanması ile ücretli çalışanlara belirli iş güvencesi sağlanması, çalışma saatlerinden ücretin güvence altına alınmasına dek birçok konuda asgari ölçütler getirilmektedir.

✓ **İş yaşamında belirli bir gelir güvencesinin sağlanması**

Çalışma yaşamında iş gücüne belirli bir ücret düzeyi (örneğin asgari ücret uygulaması gibi) sağlanması ve bu ücretin korunması açısından alınması gereken önlemler bulunmaktadır.

✓ **İş sağlığı ve iş güvenliği koşullarının iyileştirilmesi**

İş yerlerinde çalışanların sağlığı ve iş güvenliğini koruyacak önlemler alınması da çalışanlar için hayati bir önem taşımaktadır.

✓ **Ücretlilere örgütlenme hakkının kazandırılması**

Ücretli çalışanların önemli bir çoğunluğu için kendi haklarını en iyi koruyacak yol kendi aralarında örgütlenmeleri olduğundan, iş gücünün sendikal haklarının tanınması da çalışma hakkının bir uzantısı olarak düşünölmektedir.

✓ **İşsizlik karşısında korunma**

İş arayıp da bulamayanlar için de, devletin bunu bir toplumsal sorun olarak ele alması ve çeşitli önlemlerle bu sorunun olumsuz sonuçlarının giderme görevini üstlenmesi beklenmektedir.

✓ **İş gücünün sosyal risklere karşı korunması**

İş gücünün hem çalışırken karşılaşılan hastalık, iş kazası gibi risklere karşı konulması hem de çalışamaz duruma geldikten sonra belirli bir gelir güvencesi sağlanması da yine çalışmanın bir hak olarak kabul edilmesinin uzantılarıdır. Bu konuda da devlete sosyal güvenlik sistemi oluşturulması sorumluluğu düşmektedir (Koray, 2008, s. 210-211).

Bu söylenenlerden görölüyor ki, devletin çalışma hakkı çerçevesinde çalışma yaşamına müdahale etmesi gereken alanlar oldukça fazladır.

1.3.2.2. Eğitim Hakkı ve Korunması

Eğitim, kişi için olduğu kadar toplum için de önemlidir. Bu yüzden eğitim, bir kamu hizmeti olarak sadece ondan yararlananları değil, bütün toplumu etkiler. Eğitimin devletin görevleri arasına sokulmasının temel nedenini de burada aramak gerekir.

Eğitim, bireyleri öngörülen hedefe yönelten ve onlara bilgi, beceri ve davranış değişikliği kazandırır. Öğretimden farklı olarak, eğitim sadece bireyin bilgisini artırmayı değil aynı zamanda ona beceri kazandırmayı ve davranışlarını arzu edilen şekilde değiştirmeyi amaçlamaktadır. Eğitim, bir yandan bireyin var olan potansiyelini ortaya çıkararak üretken bir kimlik kazanmasını ve böylece kendini gerçekleştirmesini sağlarken, diğer yandan toplumun yararlı bir üyesi olacak bir biçimde yetiştirilmesi amacına hizmet eder. Bu özelliğiyle eğitim, hem bireysel yetenekleri geliştiren bir süreç, hem de toplumun uyumu ve kalkınmasını sağlayan bir araçtır (Bulut, 2009,s. 191).

Gerçekten de eğitimin bireyin toplumsallaşmasında oynadığı rol ve giderek uluslaşma bağlamında taşıdığı önem devletleri eğitim hizmetleri konusunda motive etmiştir. İyi yurttaşlar yetiştirmek, devlet ve eğitim arasındaki ilişkide belirleyici bir amaç olagelmiştir.

Ancak kabul etmek gerekir ki eğitimin çok yönlü amaçları vardır ve onun birey açısından bir hak olması arkasında yatan, toplumsal katkısından ziyade, bireye sağlamış olduğu yarardır. Birey eğitim ve öğretim yoluyla, hem toplum içerisinde kendine etkili bir yer bulma fırsatı elde eder, hem de birçok ihtiyacını daha kolay bir biçimde sağlamak olanağına kavuşur (Bulut, 2009, s. 191-192).

Kuçuradi ise, eğitim hakkını kişilerin insanın yapısal olanakları gerçekleştirip geliştirebilmesinin genel n koşulları ile ilgili istem olarak değerlendirerek, her kişinin sırf insan olarak sahip olduğu haklar, yani insan hakları ya da temel kişi haklarından birisi olarak da nitelendirir.

Ayrıca eğitim hakkı, başka hakların gerçekleştirilebilmeleri için de önemlidir:

Günümüzde kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel hakların çoğunun eğitim hakkına bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Söz gelimi oy hakkı, ifade özgürlüğü ve kültürel yaşama katılma gibi haklar, eğitim hakkıyla sıkkı bir ilişki içindedirler. Bunların yaşama geçirilmesi asgari bir eğitim düzeyini gerektirir (Bulut, 2009, s. 192).

Eğitim hakkının taşıdığı bu önemi, eğitimin niteliği açısından kapsamlı olarak ele almak, eğitim hakkına yönelik yaşanan sorunları tartışmak ve bu hakkın gerçekleşmesi yönünde devletin üzerine düşen görevleri yapması açısından önemlidir.

Eğitim hakkı, eğitim ve ğretim hakkı olarak da isimlendirilmekte ve gerçekte farklı anlamlar içeren iki kavram birlikte kullanılmaktadır. Eğitim, insanın doğasında var olan bütün bilgi kabiliyetleri esas alarak onu yönlendirmek, geleceğe hazırlamak, hayatı boyunca gerekli bilgiyi nasıl elde edeceğini öğrenmesine yardımcı olmaktır. Öğretim ise bilgiyi bulmak, kazanmak, bilgiyi kazanma yolunu ve kazanılan bilgiyi hafızada tutarak yeri geldiğinde kullanabilmek için hatırlamaktır (Bulut, 2009, s. 193).

Ancak bu farklılığa rağmen eğitim ve ğretimi birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. ğretimsiz eğitim dşnlemeyeceği gibi eğitmeyen ğretim de düşünülemez.

Eğitim hakkı, dil, din, ırk, cinsiyet vb. gibi herhangi bir sınıf ayrımı yapılmaksızın herkesin yararlanması gereken bir haktır. Nitekim bu hususu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, “her şahsın öğrenim hakkı vardır” şeklinde ortaya koymaktadır. *“Aynı paralellikte BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ise “Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanır” şeklinde bu durumu net bir şekilde ortaya koyar” (Bulut, 2009, s. 194).*

Ancak, birçok belgede herkese ayırım gözetmeksizin tanınan bu hakkın önünde pek çok engel bulunmaktadır ve devlet bu durum karşısında bazı önlemler alma yükümlülüğüne sahiptir. *“Başta yoksulluk olmak üzere, silahlı çatışmalar, ayrımcılık, dışlama gibi olgular eğitim hakkını engelleyen etkenler olarak öne çıkmaktadır” (Bulut, 2009, s.195).* Nitekim bireylerin tek başlarına bu ve buna benzer engellerin üstesinden gelebilmesi çok güç olduğundan, devletin müdahalesi zorunlu olmaktadır.

Eğitim hakkının devlete yüklediği ödevleri şöyle ifade etmek mümkündür:

Eğitim hakkının devlete yüklediği en önemli görev, eğitim ve öğrenim olanaklarının bizzat devlet tarafından bireylere sağlanmasıdır. Devletin kendi eliyle eğitim kurumları kurması, öğretmen ve öğretim elemanı yetiştirmesi, okulların teftiş edilmesi, eğitim kurumlarında gözetim ve denetim yapılması... gibi çabalar, bu bağlamda ele alınabilecek yükümlülüklerdir. Bu konuda devlete yüklenen bir yükümlülük de ilköğretimin parasız olmasıdır. İnsan Haklarının Evrensel Bildirisinde yer alan bu hüküm bizim Anayasamızda da mevcuttur. Bu arada önemle vurgulamak gerekir ki devletin eğitim kurumları kurması, sadece ilköğretimle sınırlı değildir. Devletin görevi, ortaöğretim ve yükseköğretim dahil her düzeyde eğitim kurumunu açmaktır (Bulut, 2009, s. 196).

Elbette devletin eğitim hakkına ilişkin olarak yerine getirmesi gereken yükümlülükler bunlarla sınırlı değildir. Maddi imkânlardan yoksun öğrencilere burslar vererek yardımcı olmak ve benzer şekilde işitme, konuşma, öğrenme güçlüğü çeken ve bu nedenle özel eğitime ihtiyaç duyanları topluma yararlı kılacak önlemleri almak da devletin bir yükümlülüğüdür.

Görüldüğü gibi, eğitim hakkının kullanılmasında devlete düşen ödev, eğitime ihtiyaç duyan tüm bireylerin eğitim ihtiyaçlarını, eşitlik ve fırsat eşitliği anlayışı içinde ele almak ve bunları karşılayacak önlemleri alarak, hiçbir bireyin ayrımcılığa uğramadığı, olanaklar yönünden denk ve herkese açık bir biçimde sunmaktır.

1.3.2.3. Sağlık Hakkı ve Korunması

Çalışma ve eğitim hakkı gibi, dolaylı yoldan korunan temel bir kişi hakkı olan sağlık hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı gibi pek çok uluslararası belgede düzenlenerek ele alınmıştır.

Sağlık hakkı, Birleşmiş Milletler Özel Raportörü Paul Hunt tarafından şöyle açıklanmaktadır:

Ulusal ve yerel önceliklere yanıt verecek ve herkes tarafından ulaşılabilecek türden, sağlık bakanını ve sağlığın temel belirleyicilerini içeren, etkili ve bütünlük bir sağlık dizgesi hakkı (Clapham, 2010, s. 175).

Hunt sağlık hakkından söz ederken Şöyle der:

Herkes tarafından ulaşılabilir olmalıdır; yalnızca zenginler değil yoksulluk içinde yaşayanlar tarafından da, yalnızca çoğunluğu oluşturan etkin gruplar değil azınlıklar ve yerli halklar tarafından da; yalnızca kentsel bölgelerde yaşayanlar değil uzak köylerdekiiler tarafından da; yalnızca erkekler değil kadınlar tarafından da. Sağlık sistemi avantajlı konumda bulunmayan bütün bireyler ve topluluklar tarafından da ulaşılabilir olmalıdır (Clapham, 2010, s. 175-176).

Sağlık hakkının ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alması, onun öneminden kaynaklanır. Gerçekten bir insan, sağlıklı ve etkin bir yaşam için gerekli şeylerde yoksun bulunuyorsa, diğer haklardan tam olarak yararlanamaz. Dolayısıyla sağlık hakkı, diğer haklardan yararlanabilmek açısından çok önemlidir.

Bireyin asgari bir yaşam düzeyi içinde yaşayabilmesi için gerekli olan bir hak olarak sağlık hakkı, sosyal devlet anlayışı içerisinde önemli bir yer tutar. Bu hak özellikle yoksul kesim insanlar için büyük anlam taşır.

Sağlık hakkı, her şeyden önce, hastalık haliyle her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli Őartların yaratılmasını gerektirir. Bu bağlamda, hastalığa yakalanmış kişilerin tedavi edilmeleri konusu, sağlık hakkının kapsamında ele alınabilecek en önemli konudur. Elbette böyle bir bakımın sağlanabilmesi her şeyden önce sağlık tesislerinin, yani hastane ve benzeri yerlerin varlığını zorunlu kılar. Ayrıca sağlıkla ilgili mal ve hizmetlerin ve programların işleyişinin sağlanması da bu çerçevede önemlidir (Bulut, 2009, s. 208).

Bütün bunların yerine getirilmesi ise, devletin yükümlülüğüdür. Bu bağlamda devletin, bireylerin ve grupların sağlık hakkından yararlanmalarını sağlayacak şu önlemleri alması gerekmektedir:

Yerine getirme yükümlülüğünde devletler örneğin, tercihen yasal uygulamalar yoluyla ulusal, siyasal ve yasal dizgelerde sağlık hakkını yeterince tanımak sağlık hakkını gerçekleştirmek için ayrıntılı bir plan da ulusal bir sağlık siyasası benimsemek, başlıca enfeksiyon hastalıklarına karşı aşılama programları da dahil olmak üzere sağlık hizmeti sağlanması kesinleştirmek, besleyici ve güvenilir gıda ve temiz içme suyu temel temizlik gereksinimleri, uygun barınma ve yaşama koşulları gibi sağlığın temelinde yatan belirleyicilere herkesin eşit düzeyde erişimini sağlamak, doktorların ve diğer tıp personelinin gerektiği gibi eğitilmesinin, yeterli sayıda hastane, klinik ve sağlıkla ilişkili diğer taşınmazların ülke çapında eşitlikçi bir biçimde dağılımı gözetilerek sağlanması, herkes tarafından karşılanabilir maliyette bir kamusal, özel ya da karma sağlık sigortası dizgesi sağlamak, tıp araştırmaları ile sağlık eğitimini desteklemek ve özellikle HIV/AIDS, cinsel ve üretilimsel sağlık, geleneksel uygulamalar, ev içi şiddet, alkol bağımlılığı, sigara uyuşturucu ve diğer zararlı maddelerin kullanımı açısından bilgilendirici kampanyalar düzenlemek zorundadır (Clapham, 2010, s.177-178).* (Alıntının çevirisi problemlidir. Ancak alıntı olduğu için olduğu gibi bırakılmıştır.)

Kuşkusuz devlete yüklenen bu yükümlülüklerin nedeni, yurttaşları daha yüksek bir sağlık standardına kavuşturmadır.

Devletler bu yükümlülüklerini yerine getirirken elbette mevcut kaynaklarını göz önünde bulundurarak gerçekleştirebilirler. Bu kapsamda Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi şunları vurgular: "iyi sağlık hali, bir devletin tek başına temin edebileceği bir durum değildir. Devletin insanların kötü sağlık

durumunun her türlü muhtemel nedenine karşı bir koruma geliştirmeleri de mümkün değildir. Yani, genetik nedenler, insanların hastalıklardan kolay etkilenebilir olması ve kişilerin sağlıksız veya riskli hayatlar yaşıyor olması, bireylerin sağlık durumu ile ilgili olarak çok önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu suretle, sağlık hakkı, pek çok tesisten, mal ve hizmetten ve ayrıca mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık standardının gerçekleştirilmesi için, gerekli koşullardan yararlanma hakkı olarak anlaşılmalıdır (Aktaran, Bulut, 2009, s.210).

Tüm bu hakların dolaylı yoldan korunan temel kişi hakları olduğu, dolayısıyla ancak devletin yükümlölüklerinin yerine getirilmesi sayesinde gerçekleştirilebileceğini belirtmiştik. Sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak devlet, kamu kaynaklarını kullanarak, yani sosyal harcamalar yoluyla bu hakların gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Nitekim, sosyal devlet anlayışında devlet, kendisinden kaılacak, korunulacak taraf değildir; koruyucu olma sorumluluğunu üstlenmiş, kişilerin güvenliğini ve rahatını sağlamaya yönelik bir politika izleyen, hak bilinci ile donatılmış bir devlete işaret eder. 1982 Anayasasının 5. Maddesi, bu bağlamda devlete “kişinin temel hak ve hürriyetlerinin, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışma)” ödevini vermiştir.Devlet bu ödevini yerine getirirken, sosyal devletin öğeleri içerisinde yer alan sosyal adalet ilkesini gözetmek durumundadır.

1.4. Sosyal Devletin Sosyal Adaleti Sağlama Görevi

1.4.1. Sosyal Adaletsizlik

Sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmak ve sosyal adaleti sağlama görevi, sosyal devletin en temel görevleri arasında yer alır. Peki, nedir sosyal adaletsizlik?

Eğer bir ülkede yurttaşların bir kısmı klimalı villalarda veya katlarda oturuyorsa, başka bir kısmı da mağaralarda veya kerpiç evlerde yaşıyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır. Eğer bazı çocuklar okula cadillacla götürülüyorsa, aynı yaştaki başka çocuklarsa ekmeğini kazanmak için yük taşıyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır. Eğer bazı kadınlar, tercih yapamadıkları için bir çırpıda üç kürk satın alabiliyorlarsa, başka bazı kadınlarsa hayatını kazanmak için kendini satıyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır. Bunlar Üçüncü Dünya ülkelerinden spotlardır (Kuçuradi, 2007, s.11-12).

Hukuk literatüründe ise “sosyal adalet”, ulusal gelirden herkesin insan onuruna yaraşır bir pay alması ve toplumdaki her tabaka ve gruba ekonomik yaşamını sürdürmeye yeterli bir standartın garanti edilmesi olarak ifade edilir.

Ancak, ulusal gelirin arttırılmasına yönelik çabalar tek başına yeterli olmayıp, ulusal gelirin dengeli bir biçimde dağılımının sağlanması da gerekmektedir.

Sosyal adalet ile varılmak istenen amaç, kişisel özgürlüklerin, insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu özgürlükleri ortadan kaldırmadan, toplumun bütün üyelerine fırsat eşitliği sağlamak, onlara belirli bir hayat düzeyini

garanti etmek, kişiyi yoksulluktan kurtarmak, ona güven ve adalet içinde mutlu bir hayat sağlamaktır (Ruhi, 2003, s.65-66).

Bu duruma, insan haklarıyla ilgisinde bakıldığında, sosyal adaletsizlik çok daha geniş boyutlu bir olgu, dolaylı korunan bütün temel haklarla ilgili bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu Kuçuradi'den aktaralım:

“İnsan hakları” denen haklar, yani bütün insanların eşit olduğu ve her kişiyi sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar -nedenleri ve temellendirilmesi burada bir yana-, kişi haklarının bir kısmını: temel kişi haklarını oluştururlar. Temel kişi haklarının bir bölümü, kişilerde insanın yapısal olanaklarının doğrudan doğruya korunmasına ilişkin istemlerdir: kişiler insanın bu olanakların gerçekleştirir ve geliştirirken, onlara “hiç kimse” tarafından dokunulmaması isteminde bulunurlar. Kişi güvenliğine ilişkin bütün yasaklayıcı istemler ve/veya “temel özgürlükler” bu tür haklardır. Diğer bölümü ise, kişilerin insanın yapısal olanaklarının gerçekleştirip geliştirebilmesinin genel koşullarıyla ilgili istemlerdir. Beslenme, sağlık, eğitim, çalışma gibi haklar bu tür haklardandır. Bunlar da her kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar yani insan hakları ya da temel kişi haklarıdır. Şu farkla ki bunlar ancak dolaylı olarak: bir ülkede devletçe tanınan haklarla: sosyal ekonomik ve bazı siyasal haklar ile bazı kurum ve kuruluşlar aracılığı ile korunabilirler (Kuçuradi, 2007, s. 13).

Bir ülkede sosyal ve ekonomik haklarla ilgili yasalar, dolaylı korunan temel hakları koruyacak şekilde olmadığı zaman, sosyal adaletsizlik durumu ile karşılaşırız.

1.4.1.1. Sosyal Devlet ve Adil Ücret Politikası

Sosyal adalet ilkesi, ancak yapılan işe uygun ve insan onuruna yaraşır bir hayat seviyesi sağlayacak nitelikte bir ücretin verilmesi ile olanaklıdır.

Adil ücret hakkı, her şeyden önce emeğin karşılığı olan ücretin harcanan emekle orantılı bir biçimde ve bireyin geçimini sağlamaya yetecek bir düzeyde olmasını talep eder.

Öte yandan çalışanların fazla çalışmaları durumunda kendilerine ilave bir ücret ödenmesi konusu adil ücret hakkının gereğidir. Hatta fazla çalışmadan kaynaklanan bu ilave ücretin normal ücretten daha yüksek miktarda olması, uluslararası insan hakları hukukunun benimsediği ve adil ücret hakkının kapsamında değerlendirdiği bir haktır (Bulut, 2009, s. 140).

Eşit değerde işe eşit ücret ilkesi adil ücret hakkının kapsamında ele alınan bir diğer haktır. Bir işçiye ödenen ücret, aynı işin ya da aynı değerde işi yapan diğer çalışanların ücretleriyle orantılı olmalıdır. Eşit değerde işe eşit ücret ilkesi, çalışanlar arasında uyruklu, ırk ve cinsiyet nedeniyle ayrımcılık yapılmamasını öngörür.

Yine, işverenin işçiye iş sözleşmesinde belirtilen nedenler dışında ücret kesme cezası verememesi; çalışanların işlerine son verilmesi durumunda uygun bir bildirim süresinin olması çalışma hakkının gerektirdikleri arasında yer alır.

Kuşkusuz adil ücret hakkını gerçekleştirmek ve böylece işçilerin insan onuruna uygun bir yaşamı sürdürmelerinin sağlanmasında devlete düşen en önemli görev, asgari ücretin tespitidir. *“Asgari ücretin belirlenmesinin gerçek bir güvence sağlayabilmesinin ön koşulu, bu ücretin çalışanın ve ailesinin asgari geçim*

koşullarını sağlayabilecek ve dolayısıyla insan onuruna uygun şartlarda yaşam sürmesinde elverecek düzeyde olmasıdır” (Bulut, 2009, s. 143).

Eğer ücret çalışanın ve ailesinin asgari geçim koşullarının sağlayabilecek nitelikte değilse, asgari ücretin güvence sağlama niteliğinden söz edilemez.

Ayrıca:

Belirtilmesi gereken bir durum, ülkemizde asgari ücretin son derece yetersiz olmasına rağmen, vergi konusu olarak kabul ediliyor olmasıdır. Kamu giderlerinin karşılanmasının amacıyla alınan vergilendirmede temel prensip herkesin ekonomik gücü oranında vergi vermesidir. Vergi gücü ise ancak gelir sahibinin kendisi ve ailesini geçindirdikten sonra artan bir kısım için vardır. Asgari ücret; en az ücret, kutsal ücret, daha azı olmayan ücret terimleriyle ifade edilmesine rağmen, bundan vergi alınması sosyal devlet ilkesiyle bağdaşamaz. Asgari ücretten vergi alınan bir ülkede bu durum sosyal adalet ilkesiyle bağdaşmadığı gibi bireylerin refah ve mutluluğundan da söz edilemez (Ruhi, 2003, s. 67).

1.4.1.2. Sosyal Devlet ve Vergi Politikası

Bir ülkede toplanan vergiler ile devletin sosyal niteliği arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.”*Sadece vergilerin yeterli ya da çok toplanması değil, vergi alınan ekonomik ve toplumsal grupların kimlerden oluştuğu da devletin sosyal niteliğini belirleyen önemli öğeler arasındadır” (Güçlü, 2007, s.XI).*

Sosyal devlet açısından vergi politikası yaşamsal öneme sahiptir. Uğur Kara, bu durumu şöyle dile getirir:

Sosyal devletin ulusal geliri yeniden dağıtıcı işlevinin gerçekleşmesinde vergi politikası yaşamsal önemdedir. Sosyal devletin vergilendirmeyi, sosyal dengeyi sağlamak ve sosyal sınıf ve katmanlar arasındaki gerginlikleri azaltmak amacı ile kullandığı, toplumsal adaleti gerçekleştirmede yararlandığı, zenginden daha çok vergi alarak, gelir ve servetler arasındaki farkları makul bir düzeye indirmeyi amaçladığı savunulmuştur (Kara, 2004, s. 48).

Sosyal devlet doğrudan vergi toplamayı esas alan, dolaysız vergi toplama yeteneği ve dolaysız vergi oranı yüksek olan bir devlettir.

Sosyal devlet adil vergi alışkanlığına sahip devlettir. Aksinin düşünüleceği bir durumu ise Güçlü şöyle dile getirmektedir:

Sosyal devlet ilkeleri yaşama aktarabilen, yurttaşları arasında sosyal devlet anlayışı toplumsal huzuru olumlu etkileyecek oranda yerleşmiş bir toplumda vergilerin adil, sistemli ve yeterli toplanabildiğinden emin olabilirsiniz.

Doğaldır ki bireylerinde sosyal devlet bakışı yerleşik ve gelişik olan toplumlar vergi düzenleri de sağlıklı işleyen toplumlardır.

şu kabul kesinlik taşır: dolaysız vergi toplama oranı düşük, adil vergi sistemi kurulamamış, hükümetlerin az kazanandan çok vergi, çok kazanandan az vergi hatta hiç vergi ilkesinin sessizce ve bilinçle yürüten toplumlarda; vergi toplama işlemleri reflekse dnştrlememiş ülkelerde sosyal devlet kurulmuş bile olsa kağıt üzerinde kalmaya; sosyal güvenlik

kurumları iflas etmeye, kuruluşları işlevsiz ve göstermelik kalmaya mecburdur (Güçlü, 2007, s. XI).

Günümüzün modern devletleri uyguladıkları vergi politikaları ile gelir dağılımını belirleyen, çok kazananın çok, az kazananın az vergi almak yoluyla toplumsal sınıflar arasındaki gelir uçurumunu dengeleyen devletlerdir. Eğer bir devletin uyguladığı vergi politikaları gelir dağılımını dengeleyememişse, o ülkede sınıflararası uçurumlar oluşmakta ve zenginin daha zengin, yoksulun daha yoksul olduğu toplumlar ortaya çıkmaktadır.

Konuyu sosyal adalet çerçevesinde değerlendirdiğimizde, gerçekten verginin vatandaşların mali gücüne göre alınması, sosyal adalete uygundur. Ancak, ülkemize baktığımızda vergide adaletin sağlandığı konusunda birtakım endişelerin var olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Anayasası'nın 73. Maddesine göre "herkesin mali gücü oranında vergi vermesi" gerekmektedir. Oysa Gelir Vergisi Yasasının geçici 40. Maddesi: "sporculara transfer ücreti olarak yapılan ödemeler 1 Mayıs 1994-31 Aralık 2000 tarihleri arasında gelir vergisinden müstesnadır..." denilerek trilyonlarca TL transfer ücreti alan futbolcuların ya da basketbolcuların vergiden muaf tutulmaları; buna karşılık eline ayda yüz dolar civarında para geçen asgari ücretliden vergi alınması sosyal adalet ilkesi ile bağdaşmaz. Asgari ücretlinin, vergi ödeme gücünün olduğu kabul edilirken, birkaç milyon dolar transfer ücreti alan futbolcu da ödeme gücünün olmadığı kabulü sosyal adalet ilkesiyle bağdaştırılamaz bir durumdur (Ruhi, 2003, s. 67).

Nitekim sosyal adaletin bir gereği olarak vergi, çok kazananın çok, az kazananın az vergi almak yoluyla toplumsal dengeye oturtulmalıdır. Eğer bir devletin uyguladığı vergi politikaları gelir dağılımına oranla dengeli değilse, o ülkede sınıflararası uçurumlar oluşmakta ve çatışmalar kaçınılmaz hale gelmektedir. Asgari ücretten

vergi alınan bir ÷lkede, bu durum sosyal adalet ilkesiyle bağdaşmadığı gibi, yurttaşların refah ve mutluluğundan da söz edilemez.

2.BÖLÜM: KÜRESELLEŞME VE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1.Küreselleşme

“Global-küresel” ve “globalism- küreselleşmecilik” terimini tarihte ilk kez Reiser ve Davies’in 1944 yılında basılmış bir kitabının 212. ve 219. sayfalarında yer aldı ve yine tarihte ilk kez, Webster sözlüğüne 1961 yılında “küreselleşme” olarak girdi (Durul, 2008, s. 15).

Her moda kavram birçok fikri karışıklıklara, anlam değişiklerine yol açıyor. Günümüzde de küreselleşme o kadar sık kullanılmaya başlandı ki, zaman zaman gerçek anlamının çok uzağına düştü. Bu konunun tarihçesini inceleyen uluslararası iktisat uzmanları kavramın 1980’lerin başlarında Harvard, Columbia, Yale gibi ünlü üniversitelerin işletme okullarında ortaya çıktığını, medya kanalıyla da Reagan’ın açtığı Neo-Liberal akımda kısa sürede moda haline geldiğini belirtiyorlar (Timur, 2004, s. 232).

Bu durumu, Durul *Küreselleşme ve İnsan Hakları* isimli kitabında şöyle dile getirmektedir:

Moda haline gelmiş bu terim çok kısa zamanda dünyanın her köşesine yayılmış, oldukça popüler bir kavramsal arka plana sahip olmuştur. Terim özellikle 1980’li yılların sonuyla birlikte, gazetelerde, siyasal çevrelerde,

liderlerin konuşmalarında, akademik yayınlarda, televizyon haberlerinde sıkça kullanılmaya başlandı. İşin tuhaf tarafı aynı dönemlerde söylemimizde yer alan küreselleşme, eylemlerimizde de etkili oldu. Öyle ki dünyanın bir ucundaki insanla diğer bir ucunda yaşayan insan aynı yemeği yiyor, aynı müziği dinliyor, aynı tercihleri sergiliyor. Bugün dünyanın neresine giderseniz gidin McDonald's ve Coca Cola gibi küresel zincirlere rastlamak mümkündür. Bütün bunlara baktığımızda ister daha olumlu, ister daha olumsuz yönde olsun, hiç birimizin henüz anlayamadığı, ancak etkilerini her alanda billurlaştırıran gelişim ve değişim sürecine sürüklenmekteyiz (Aktaran, Durul, 2008, s. 16).

Kimilerine göre dünyanın bugünkü tablosu küresel bir "köy"ü (village) andırmakta, kimilerine göre ise savunulduğunun aksine küresel bir yağmaya (pillage) dönüşmektedir.

Kapitalist ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması ve bu sayede dünya ekonomisinin bütünleşmesini hedefleyen, temel felsefesinin neo-liberal düşüncelerin belirlediği ve genel bir deyişle "küreselleşme" (globalization) olarak adlandırılan bu çok yönlü değişimler, en büyük örgüt olan devletten, en küçük örgüt olan aileye varıncaya kadar, mevcut toplumsal kurumları da tepeden tırnağa değişime zorlamaktadır.

Küreselleşmenin nimetlerinden yararlanıp olumlu yanlarını gören uluslar (gelişmiş ülkeler) için kavramın tanımı farklılaşmaktadır. Onlara göre küreselleşme, "*Çağdaş dünya sistemini/toplumunu tanımlanamak için kullanabileceğimiz en doğru kavramdır*" (Durul , 2008, s.19). "*Hatta küreselleşmeye tamamıyla uyum sağlamış uluslar, küreselleşmeye **çağdaşlaşma** olarak bakmaktadırlar. Onlar için küreselleşme belki de "beşeriyetin kaderidir."* (Durul, 2008, s. 19).

Bu ülkeler daha çok küreselleşmenin olumlu yanlarını görmekte-dirler.

Ne var ki:

Küreselleşme kavramının çok uzağına düşmüş küreselleşmenin nimetlerinden faydalanamayan, hatta küreselleşmenin altında ezilen ulusların küreselleşmeden anladıkları ise çok daha farklıdır. Küreselleşme onlara göre, gelişmiş ülkelerin kendilerine zorla kabul ettirdiği hıza bile yetişemedikleri karmaşık bir süreçtir (Durul, 2008, s. 20).

Küreselleşmeyi teknolojik gelişmeye bağlayanlar olduğu gibi, onu piyasanın varlığına dayandıranlar da vardır.

Küreselleşmeyi teknolojik gelişmeye bağlayanlar, onu teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan yansız bir gelişme olarak sunmaktadırlar. Buna göre bilgisayar ağırlıklı teknolojiler, kolaylaşan bilgi aktarımı ve iletişim, ucuzlayan ulaşım hep birlikte sermaye dolaşımını kolaylaştırmışlar, şirketleri küresel düzeyde bir üretim ağı kurmasına yol açmışlar ve insanlık, artan iletişim sayesinde “küresel köyde” benzer yaşam ve tüketim alışkanlıkları edinmiştir. Bu, uzun dönemde tüm insanlığın yararına olacak bir gelişme sürecine işaret eder (Bulut, 2009, s. 116).

Küreselleşmeyi teknolojik gelişmelerin dışında piyasa mantığına dayandıran ikinci bir görüş daha vardır. Bu görüşü Bulut şöyle dile getirmektedir:

Küreselleşmenin dayanağı konusundaki ikinci görüş, onu piyasanın mantığına dayandıranların görüşüdür. Piyasacı neo-liberal görüşe göre, hızlanan teknoloji ve artan üretim, piyasaların dışa açılmasını gerektirmiş ve 1970 yılların ortalarından bu yana ülkeler, bu Pazar mantığına uyarak ticareti gerçekleştirmenin gerekliliği doğrultusunda davranmaya başlamışlardır.

Korumacı politikaların kalkması, dış ticaretin teşvik edilmesi ve para piyasalarının serbestleşmesi gibi uygulamalar hep bu doğrultudaki uygulamalardır (Bulut, 2009, s. 106-107).

İlk iki görüşün dışında üçüncü bir görüş ise küreselleşmeyi kapitalizmin mantığı ve işleyişine göre açıklamaya çalışan görüştür:

Küreselleşmenin dayanağı konusundaki üçüncü görüş ise, onu kapitalizmin mantığı ve işleyişine bağlayanların görüşüdür. Özellikle Neo-Marxist yaklaşım çerçevesinde dile getirilen bu görüş küreselleşmeye yeni bir olgu olarak bakmaz. Bu görüşe göre küreselleşme, kapitalizmin gelişmesi, yayılması ve derinleşmesi anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, 20. Yüzyılın sonlarında hız kazanan küreselleşme sürecinin arkasındaki dürtü, sınırlı bir dünya ticareti içinde sermaye birikimi sorunu yaşayan kapitalizmin, pazarı ve tekeli yapıyı genişletme ihtiyacıdır. Bu görüşün önemli bir özelliği de küreselleşmenin dünyadaki gelir eşitsizliğini artırdığını ve merkez çevre ayrımını derinleştirdiğini savunmasıdır (Bulut, 2009, s. 107).

Küreselleşmeyi ekonomi kaynaklı düşünenler de oldukça fazladır. Nitekim Ferzan Durul bu durumu şöyle açıklar:

“Bu kavram aynı zamanda günümüzde çok boyutluluğu ile tartışılmaktaysa da genelde ekonomik faktörlerin belirlediği, hiç değilse ağır bastığı bir fenomen olarak algılanmaktadır.” Bu anlamda küreselleşme, sermayenin, emeğin serbest dolaşımına işaret etmektedir. (Durul, 2008, s. 20).

Küreselleşme kapitalizmin ileri bir aşaması olarak, uluslararası sermayenin ya da çokuluslu şirketlerin ortaya çıkardığı ve temelde devletin ekonomik yaşamdan çekilmesini öngören bir süreçtir. Bu yönü ile küreselleşmeye, sosyal devletin

hazırladığı toplumsal uzlaşmaları gözden geçiren, bu çerçevede devletin sosyal niteliğini zayıflatan veya ortadan kaldırmaya yönelik bir olgu olarak bakılabilir.

2.2. Küreselleşme ve Sosyal Devlet İlişkisi

2.2.1. Devletin Sosyal Niteliğinde Yaşanan Değişim

Küreselleşmenin sosyal politikaların düzenleyicisi olan devlet üzerindeki etkilerini doğru analiz edebilmenin temel şartı, sosyal devletin ne tür bir fonksiyona sahip olduğunu anlaşılmasından geçmektedir.

Sosyal devletin sadece, kapitalist ilişkiler sisteminde sınıflararası uzlaşma anlayışı olarak ele alınmasının, sosyal devletin ve ona yönelik değişimin analizinde yeterli olmayacağı açıktır. Sosyal devlet anlayışı öncelikle refahın toplumsallaşmasını sağlayarak, sınıfsal farklılıkları sağlayarak Batı toplumsal yapısını orta sınıflar lehine değiştirmiştir. Sosyal devlet anlayışı ile toplum, gelecek endişelerinden uzak ve geleceğini kurmaya katılan özgür bir sivil topluma dönüşmüştür. Bireyi, topluma ve devlete karşı koruyacak olan mekanizmaları yaratmış olması, sosyal devletin diğer bir özelliği olarak dikkat çekmektedir. Eğitimin yaygınlaştırılması ve teknolojik gelişmelere cevap verebilen insan gücünün sağlanması, sosyal devlet anlayışının ekonomik ihtiyaçlara da cevap veren niteliğini ortaya çıkarmıştır. Son olarak demokratik devlet ile birlikte refah devletini ortaya çıkarması, sosyal devletin kapitalist ilişkilere rağmen dönüşünü gerçekleştirme gücünü göstermiştir. Sosyal devletin sağladığı başarı kapitalist düşünce sisteminin ortadan kaldıramamış, uluslararası ölçekte yeni ilişkiler konseptinin yaratılması ile sosyal devletin yarattığı uzlaşma sahası tehdit edilmeye başlanmıştır (Özaydın, 2008 s. 167-168).

Sosyal devletin yarattığı uzlaşma sahasının kapitalizmle birlikte zayıflaması, Özyaydın'a göre ulus-devletle birlikte ele alınmalıdır. "*Küresel etkiler çerçevesinde analiz edilen sosyal devletin 1980'li yılların başından itibaren yaşadığı dönüşüm, ulus devlet anlayışının aşındırılması ile birlikte ele alınmalıdır. Yeni dönemde ulus devletin aşılması iki boyutta gerçekleşmiştir*" (Özyaydın, 2008, s.168). Bunlardan ilki ulus devletin ekonomik yetkilerini gitgide daha çok uluslararası kurumlara devretmesidir. Bunlar, Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kurumlar ve bölgesel işbirliği antlaşmalarıdır.

Ulus devletin aşındırılmasındaki ikinci boyut, yerel yönetimlerin güçlendirilerek merkezi devlet olanaklarının, yetki ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesidir. Yerel yönetimlerin özerkleşmesi; devlete olan bağlılığın azalmasına ve devletin sadece bir ara örgüt haline dönüşmesine neden olmaktadır (Özyaydın, 2008, s: 168).

Soruna dış ilişkiler açısından bakıldığında, günümüzde neredeyse hiçbir devletin bir takım düzenlemeler dışında kalamadığını görmekteyiz. Devletler, özellikle ekonomik açıdan yukarıda uluslararası kurumlar olarak bahsi geçen Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi örgütlerin dışında kalamamakta ve bu örgütlerin belirlediği koşulları kabul etmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalmakta, böylece de devletin ekonomi üzerindeki hâkimiyet alanının daralmaktadır.

Bulut'a göre:

Kuşkusuz devletlerin egemenliğinin zayıflaması uluslararası sermayenin konumu ile ilişkili bir durumdur. Günümüzde uluslararası sermaye hızlı küreselleşme süreci içinde ulusal bağımlılığını yitirmiş ve ekonomik avantajların bulunduğu yerlere yerleşmeye başlamıştır. Uluslararası

şirketler, giderek hiçbir devlete bağıllık duymayan ulusötesi şirketlere dönüşmektedirler. Hatta bir süreden beri uluslararası sermayenin çıkarlarını savunma olanakları bakımından dezavantajlı duruma düşmüşlerdir. Günümüzde uluslararası şirketler, çıkarlarını ulusal devletler aracılığı ile değil uluslararası hukuk aracılığıyla korumaya çalışmaktadırlar (Bulut, 2009, s. 115-116).

Bütün bunlar kapitalizmin gelişmesi ile birlikte uluslararası ilişkilerde önemli bir yeri olan ulus-devletin, küreselleşmesinin günümüzde geldiği aşamada uluslararası sermayenin gözünden ekonominin gelişmesinin uygun bir ekonomik ölçek olmaktan çıktığını ve dolayısıyla eski gücünü yitirdiğini göstermektedir.

Özaydın bu durumu şöyle açıklar:

Nitekim 1980'li yıllardan itibaren devletin küçülmesi bağlamında yaygınlık kazanan küresel politikalar, özelleştirme politikaları, uluslararası sermayenin önündeki milli engellerin kaldırılması ile kalkınma ve sanayileşme politikalarının merkez ülkelerce kontrol altına alınması şeklinde, kendini rekabet engellerinin kaldırılması ya da geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma aracı olarak kullandıkları kuruluşların iç piyasaları kontrol amacıyla ele geçirmesine hizmet etmişti. Bu durum, küresel sermayenin önündeki ulusal engellerin kaldırılmasına, geliştirmekte olan ülkelerde krizlerin derinleşmesine, borçların artmasına ve yoksulluğun yaygınlaşmasına neden olmuştur. (Özaydın, 2008, s. 168-169).

2.3. Sosyal Devletin Zayıflatılması ve Neo-Liberal Politikalara Geçiş

Küreselleşmeyi büyük ölçüde teknolojik gelişmeye bağlayanlar olduğu gibi, onu piyasanın varlığına dayandıranlar da vardır. Bununla birlikte küreselleşmeyi kapitalizmin varlığı ve işleyişiyle ilişkilendirenler de vardır.

Küreselleşme ile sosyal devlet arasındaki ilişki konusunda üç teorinin varlığından söz edilebilir. Birinci teori, sosyal devletin içine düştüğü krizi küreselleşmeye bağlamaktadır. Buna göre ulusal ekonomiler uluslararası pazarlara açıldıkları için hükümetler de küresel rekabetin gereklerine adapte olmaya zorlanmakta, bu durum ise, yüksek maliyete dayanan refah programlarının kısılmasına sebep olmaktadır. İkinci teori ise, küreselleşmenin refah devletinin maruz kaldığı krizin bir parçası olmadığını savunmaktadır. Bu teoriye göre, ekonomik bağımlılığın artmasıyla ulusal politik özelliğın azaldığını söylemek için ne teorik bir neden vardır ne de ampirik bir delil. Bu konudaki üçüncü teoriye göre ise, küreselleşme sosyal devletin sıkıntılarının nedeni değil, bu sıkıntılarının bir sonucu ve bunların çözümünün bir parçasıdır (Bulut, 2009, s. 119-120).

Bu konudaki tartışmaların ufuk açıcı yönleri olsa da, ortaya şöyle bir durum çıkarmaktadır: Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapitalist sistemin ortaya çıkardığı sorunları çözmeye kullanılan sosyal devletin , bir süre sonra bizzat kendisinin sorun olarak görülmeye başlanmasıdır.

Bulut'a göre ise,

Soğuk savaş dönemindeki "sosyalist meydan okumanın" da etkisiyle sosyal devleti kurumsallaştıran liberal kuram, Doğu Blokunun dağılmasıyla birlikte, sosyal devleti tasfiye sürecine girdi. Sosyal politikalar artık birer maliyet

unsuru olarak görülmeye başlandı. Sosyal harcamaların kısılması, devletler arasındaki rekabetin gereği olarak görüldü ve bu dönemde sermayenin emek üzerindeki tahakkümü derinleşip yaygınlaştı. Çalışma hakkı, iş güvencesi ve adil ücret hakkı, sermaye tarafından rekabetin önündeki en büyük engeller olarak gösterildi. Düşük ücretli işçi çalıştırma isteği had safhaya ulaştı ve iş gücünde yoğun bir kitlesel dolaşım ve akışkanlık oluştu. Bütün bunların sonucunda, sosyal devlet anlayışında önemli bir yıpranma yaşandı (Bulut, 2009, s. 120).

Sosyal devletin zayıflamaya başlaması, küreselleşme olgusunun kendisini daha belirgin hissettirdiği bu dönemde, sosyal harcamaların kısılması ile birlikte sosyal politika vazgeçilebilecek bir durum olarak görülmektedir. Koray bu durumu şöyle açıklar:

Küreselleşme, devletleri, ekonominin gerçekleri karşısında belirli bir davranış biçimine zorlayan bir süreçtir. Bu süreçte gelişmiş ülkeler, teknolojik üstünlüğünü korumak, kâr getirci alanların önünü açmak, sermayenin uluslararası işleyişini kolaylaştırmak ve bu arenada onun güvenliğini sağlamak gibi işlevler üstlenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise bir yandan sermaye girişini kolaylaştırmak (serbest bölgeler, yüksek faizler, aşırı mevduat garantileri, özelleştirme gibi uygulamalarla), öte yandan da sermaye kârlarını artırmak (özellikle ücretlilerin taleplerini bastırarak) peşinde koşmaktadırlar. Şüphesiz böyle bir durum devletleri yoğun bir rekabet içine itmeye ve onları uluslararası sermayenin ön plana çıkardığı ilkeler doğrultusunda davranmak zorunda bırakmaktadır. Bu süreçte rekabet içindeki devletlerin, ama özellikle de geliştirmekte olan ülkelerin en kolay vazgeçebilecekleri şey sosyal politikaya yönelik harcamalar olmaktadır (Koray, 2002, s. 16).

Bu noktada küreselleşen dünya, başta çalışma ilişkileri ve iş gücü piyasaları ile büyük bir değişimin içine girmiştir. Emek için yaratılan küresel rekabet düzeyi sermaye karşısında daha zor bir dönemin işaretlerini verirken, kazanılan haklardan da geriye gidilebileceği görülmektedir. Sermayenin kazandığı uluslararası hareketlilik, ulus-devlet ve politikaları sınırlarken, krizler karşısında devleti donanımsız bırakma işlevini sürdürmektedir. Sosyal devlet ve savundukları, bu süreçte bir sosyal politika aracı olma özelliğini hızla kaybetmektedirler.

Yaşanan bütün bu gelişmelerin sosyal politika ihtiyacını ortadan kaldıran yeni bir dünya düzeni getirdiğini söylemek de mümkün değildir. Gelir farklılıklarının ülkeler ve güç dengeleri arasında sürekli arttığı, sosyal korumanın zayıfladığı, işgücü piyasalarının kutuplaştığı, ekonomik krizlerin işsizler üzerindeki etkilerini derinleştirdiği bir yapıda sosyal politika ihtiyacının ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir (Özaydın, 2008 s. 172).

Küreselleşme ile birlikte sosyal politikalarda zayıflama, ülkelerin sosyal harcamalarını kısması, gelişmiş ülkelerde bile işsizlik ve sınıflararası eşitsizlik gibi sorunlara yol açmaktadır.

Gerçekten ekonomik boyutuyla, küresel düzeyde kapitalist piyasa ilişkilerinin yayılması anlamını taşıyan küreselleştirme, getirmiş olduğu rekabet anlayışıyla, rekabet gücü olanlarla olmayanlar arasındaki mesafenin açılmasına yol açmıştır. Küreselleşme ile birlikte hem ülkeler arasında, hem de tek tek ülkelerin sınıfları arasındaki eşitsizlikler artmıştır. Öte yandan küreselleşmenin işsizliğin arttığı bir ortamda devletlerin, ama özellikle de gelişmekte olan ülkelerin, vatandaşlarına iş sağlayacak politika izleme yeteneklerini yitirmeleri de, küreselleşme sürecinin bir başka özelliğidir (Bulut, 2009, s. 122-123).

Koray da bu durumu şöyle açıklar:

Bununla birlikte, “günümüzdeki gelişmeler içinde, sosyal devlet sosyal politika uygulamaları açısından en belirleyici değişim ve en büyük sorun alanı, kuşkusuz ki işsizliğin artışı ve kalıcılığıdır. İşsizlik en gelişmiş ülkelerde ve büyümeye karşın varlığını koruduğu gibi, en ileri refah uygulamaları olan ülkelerde bile işsizlik sorununa yeterli bir çözüm üretilmemektedir. Sorun artık küreseldir, yapısaldir, kalıcıdır ve yaygındır. Sorunun nedenleri arasında da en başta teknolojik gelişmeler ile sermaye hareketliliği ve iş gücü piyasalarının küreselleşmesi gelmektedir. Küreselleşmenin temel politikası olan neo-liberal politikalar nedeniyle de gerçekten çözüm olabilecek araçların gündeme gelmesi mümkün olmamaktadır.” (Koray, 2008, s. 230).

Küreselleşme sürecinin en önemli sorunlarından biri olan işsizlik için Bulut, şöyle demektedir:

Gerçi küreselleşmenin yarattığı yeni uluslararası yapılanmanın, ekonomik bütünleşme ile birlikte sosyal ve insani gelişme alanına da ilgi duyduğunu söyleyenler vardır. Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kurumların bu konudaki en önemli aktörler olduğunu savunan bu görüş, dünyanın karşı karşıya olduğu değişimler sonucu oluşan ekonomik, sosyal ve siyasal eşitsizliklerin, ekonomik büyüme ve insan gelişimi üzerindeki yavaşlatıcı etkiye sahip olduğunu kabul etmektedir. Küreselleşme ve liberalleşmenin etkilerinden faydalanabilmenin, ancak insan gelişmişliği ile mümkün olduğunu belirten bu yaklaşım, Birleşmiş Milletlerin bazı kuruluşlarının bu gelişimi teşvik ettiğini vurgulamakta ve 1990’lı yıllarda, kentleşme, çevre ve kalkınma, sosyal gelişme, kadın vs. konularda düzenlenen konferansları bunun örneği olarak göstermektedirler (Bulut, 2009, s. 123).

Bu görüşün, temenniden öte bir anlam taşımadığını söylemek mümkündür. Daha önce de belirtildiği gibi küreselleşme, gerek devletler ve gerekse bireyler açısından, güçlülerle zayıflar arasındaki mesafenin açılmasına neden olmakta ve bu yönüyle yoksullar aleyhine işleyen bir süreci ifade etmektedir.

2.4. Sosyal Devletin Eleştirisi

Sosyal politika ihtiyacı hiçbir zaman ortadan kalkmasa da, sosyal politika uygulamaları için ihtiyaç duyulan kamu harcamalarında artan oranda bir gerileme yaşanmıştır.

1970'li yılların ortalarından itibaren yaşanmaya başlanan düşük büyüme oranları, işsizliğin artışı, enflasyon ve kriz ortamının etkisiyle Keynesçi iktisat anlayışının itibar kaybetmesiyle, sosyal devlete karşı çıkan ve devletin küçültülmesi gerektiğini ileri süren yeni görüşler hakim hale gelmiştir. 1970'lerden itibaren hakim olan bu anlayışta, bir taraftan kamu harcamalarındaki artan kişi ve firmalardan borçlanmak suretiyle finansmanı özel kesimin dışlanması sonucunu doğurmakta, diğer taraftan da kamu harcamalarını karşılamak için kullanılan artan oranlı vergiler ekonominin genişlemesinin önünde engel teşkil etmekte ve böylece ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir.

İktisadi anlayışta meydana gelen bir değişikle beraber, 1975 sonrası günümüze kadar devam eden süreç ise yeniden yapılanma dönemi olarak kabul edilmektedir. Özellikle 1980 sonrası dönemde gerek ülke içi ekonomik ve sosyal koşullarda meydana gelen değişiklikler, gerekse küreselleşme sürecinin bu dönemde yarattığı gelişmeler, Avrupa refah devletinin geleceği konusunda tartışmalar yaratmıştır (Yılmaz, 2006, s. 17).

Bu dönemin hakim görüşü: sosyal ve ekonomik büyümenin, toplumun geleneksel değerlerini ve hatta aile yaşamının altını oymuştur şeklinde ağır biçimde suçlamıştır.

Sosyal devlet bu dönemde sadece liberal görüş yanlıları tarafından değil, aynı zamanda Marksistlerce de eleştirilmiştir.

Marksistlerce yapılan eleştirinin temelinde sosyal devletin gerek siyasal işlevinin gerekse ekonomik işlevinin bulunmaması yer almaktadır. Bu düşünceyi savunanlara göre: sosyal devlet ilkesi gereği yapılanlar, kapitalist ekonomi ortamı sonucunda oluşmuştur ve artık bir mali kriz içinde bulunmaktadır. Eleştiriye, kapitalist toplumda sosyal devlet için bir sistem ve meşruiyet krizinin söz konusu olduğuna dayandıranlar da vardır. Sol taraftan gelen bir eleştiri daha, sosyal devletin kontrol edici, engelleyici boyutuna yöneliktir. Eleştirilerini bu temele dayandıranlar, insanlara sağlanan hizmetlerden dolayı özgürlüklerinde bir azalma olduğu ve kendilerine dayatılan ideoloji dışında bir ideolojiyi düşünemedikleri için, bağımsız düşünme yeteneğinde azalma meydana geldiğini iddia etmektedirler. Sosyal devlet uygulamalarına sol kanattan gelen bir başka eleştiri, sosyal devlet uygulamalarına rağmen, gelir dağılımında kademeler arasında bir dengenin halen sağlanamadığı ve yoksulluğun ortadan kaldırılmadığı düşüncesine dayalı olarak geliştirilmiştir (Yılmaz, 2006, s. 18).

Bütün bu eleştirilere rağmen, refah politikalarına çok sayıdaki faktörün altında azalmasına rağmen, refah devletinden vazgeçme söz konusu değildir. Bu durum, AB vatandaşlarının %90' nın eğitim sağlık, yaşlılık, hastalık, işsizlik gibi temel ihtiyaçların devletin sorumluluğunda yer alması ve bu hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi için hakça vergi alınmasının desteklendiğini tespit eden çalışmalarda da ortaya konulmuştur.

Avrupa Birliği vatandaşlarının, çoğunlukla, sosyal hizmetleri devletin görevi olarak görmelerine rağmen, Avrupa Devletlerinin sosyal harcamalarının GSMH içindeki payının gelişimi incelendiğinde, 1990 ortalarından itibaren “donma dönemi” yaşamadığı görölmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, ikinci küreselleşme dalgası ile 1980’lerden itibaren önce dış ticaretin serbestleşmesiyle malların, sonra finansal serbestleşme ile sermayenin dünya ölçeğinde hareket etmesi oldukça önemlidir. Zira sosyal harcamaların artışı, bunları karşılayacak vergi gelirlerinin elde edilmesi ile mümkündür. Gelişmiş ölkelerdeki büyük firmaların çok uluslu yapıya dönüşüp, nispeten daha düşük maliyetlerle üretim yapma imkânının olduğu ölkelere yönelmeleri, finansal kaynakların nispeten daha yüksek getirilerin olduğu ölkelere doğru hareket etmeleri, bir taraftan işsizlik doğururken diğer taraftan sermaye kaçışını engelleyebilmek için vergi oranlarının düşürölmesini gerektirmiştir. Bu da sosyal devlet harcamalarının önceki dönemlere göre donma dönemine girmesi sonucunu doğurmuştur (Yılmaz, 2006, s. 19-20).

Yılmaz sözlerini şöyle sürdürmektedir:

Her şeye rağmen, 1980’li ve 1990’lı yıllarda sosyal harcamalarda azalma da görölmüş değildir. Avrupa ölkelerinde görölen refah devleti modelleri içinde 1980’lerde pek çok tasarruf tedbiri alınmış olmasına rağmen, toplam sosyal harcamalar hem reel olarak hem de GSMH’nın bir yüzdesi olarak artmaya devam etmiştir. Bunda: bir taraftan demografik yapıda meydana gelen değişiklik sebebiyle (yaşlı nüfus oranındaki artış) sosyal güvenlik sisteminden faydalanan kişi sayısındaki artış etkili olmuştur. Her ne kadar pek çok ölkede hastalık, yaşlılık, işsizlik ve sosyal yardım amaçlı ödemelerde kesintiler yapılmış olsa da, toplam sosyal harcamaların bütçedeki artışı engellenememiş ve bütün Avrupa ölkelerinde bütçe açıkları yükselmiştir. Bu sebeple 1980’ler daha fazla piyasa daha az

devlet dönemi olmamış, tam tersine daha fazla devlet daha fazla piyasa dönemi olmuştur (Yılmaz, 2006, s. 20).

2.5. Küreselleşme ve Sosyal Haklar

Küreselleşme ve insan hakları arasındaki ilişki konusunda farklı yaklaşımların varlığından söz edilmektedir. Bu durumu Bulut şöyle açıklar:

Teorik açıdan bakıldığında, genel olarak küreselleşme ile insan hakları arasındaki ilişki konusunda üç farklı yaklaşımın varlığından söz edilebilir. Birinci yaklaşım küreselleşmenin insan haklarını geliştiren bir süreç olduğuna inananların yaklaşımıdır. Küreselleşme yanlılarının savunduğu bu görüşe göre, globalleşme süreci demokrasi ve toleransı yaygınlaştıran bir ortam sunan, kadını özgürleştiren ve refah yaratan bir sürecin adıdır. Bu konudaki ikinci yaklaşım ise, birincinin tersine, küreselleşmenin insan haklarını tehdit eden bir özellik taşıdığını ileri sürmektedir. Sosyal hakların bu tehditten en fazla payı aldıklarını savunan bu görüşe göre yoksulluk, işsizlik gibi sosyal sorunlara yol açan küreselleşme süreci, sağlık hakkı, beslenme hakkı, eğitim hakkı gibi sosyal hakları da olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Küreselleşme ile insan hakları arasındaki ilişki konusundaki üçüncü yaklaşım ise, insan hakları söyleminin ekonominin küreselleşmesinin kolaylaştırdığını savunan yaklaşımdır (Bulut. 2009. s. 124).

Uygulamaya bakıldığında ise küreselleşme süreci ile birlikte, pek çok devletin, özellikle insan hakları alanında iç hukukunu küresel standartlara uydurmak gibi bir kaygı taşımak zorunda kaldığını görülmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu bağlamda oldukça önemlidir.

Gerek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve gerekse bu konudaki diğer belgeler, insan haklarını devletlerin içişlerine ilişkin bir

konu olmaktan çıkararak ve ulusalüstü bir boyut kazandırarak devletlere bu anlamda sorumluluk yüklemiştir.

Öte yandan küreselleşmeyle beraber yaygınlık kazanan özelleştirme politikası, sosyal güvenlik haklarını zayıflatırken, eğitim hakkında herkesin eşit bir biçimde yararlanmasını engellemektedir.

Çeşitli nedenlerle toplumun ortalama yaşayış düzeyinin gerisinde kalan ve bu nedenle korumaya, bakıma ve desteklenmeye gereksinimi olan kişilere ve gruplara devlet eliyle sunulacak sosyal hizmetlerin bir bedeli olması ve bir ölçüde gelir transferlerine neden olması neo-liberal düşüncede olanlarda rahatsızlık uyandırmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun giderek yaşlanması, bir taraftan emeklilik yaşının yükseltilmesine ve çalışan kesimlerden yapılan kesintilerin artmasına yol açarken, öte yandan emeklilik sisteminde ve diğer refah programlarında kısıntı yapılmasına neden olmaktadır.

Elbette madalyonun bir de öbür yüzü vardır. Küreselleşmenin kadınları bazı sosyal ve ekonomik fırsatlar sunduğu söylenebilir. Küresel ekonomiye entegrasyon çabaları gelişmekte olan ülkelerde bile kadınların çalışma yaşamına katılmasını sağlamakta ve iş yaşamında cinsiyete dayalı ayırimcılığın önlenmesine yönelik uluslararası standartların iç hukuklara aktarılmasına yol açmaktadır. Örneğin üç Kuzey Afrika ülkesi, Fas, Cezayir ve Tunus'a yönelik bir çalışma kadının sosyal haklarında büyük bir ilerleme ortaya koymaktadır (Bulut, 2009, s. 127).

Ancak, bu nisbi gelişmeye rağmen, neo-liberal politikaların yarattığı küreselleşme olgusunun sosyal hakları zayıflattığını, ya da en iyimser yaklaşımla güçlendirmedini belirtmek gerekir.

Kuşkusuz sosyal hakların zayıflatılması, her şeyden önce, özellikle toplumun içinde yaşayan muhtaç kesimlerin insan haklarına uygun bir yaşam sürmesine engellemekte ve diğer hakları da işlevsiz kılmaktadır.

2.6. Küreselleşme ve İnsan Hakları

1970'lerde başlayan dünya ekonomik krizine bir çözüm olarak sunulan küreselleşme, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ivme kazandı. Bu kesinlikle "tarihin sonu" değildi, ama dünyanın bütün ülkelerini demokrasi ve piyasa ekonomisine yöneltti. Dolayısıyla, globalleşmenin dünya uluslarının büyük çoğunluğunun siyasal sistemleri olarak demokrasiyi ve ekonomik sistemleri olarak piyasa ekonomisini benimsedikleri bir uluslararası ortamda olup bittiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır (Savaş, 2004, s. 271).

Bu olgu, demokrasi ve serbest pazar arasında sanki zorunlu bir ilgi varmış gibi sunuldu ve kalkınma insan haklarını korumanın bir koşulu olarak ileri sürüldü. Ioanna Kuçuradi, bu üç kavramı: demokrasi, serbest pazar ve insan hakları kavramlarını bir araya getirmeye karşı çıkıyor ve şunları öne sürüyor:

Sovyetler Birliğinin dağıtılmasının ardından, insan hakları, demokrasi ve serbest pazarı bağlantılama modası çıkmıştır. Ne var ki, bu ilişkilendirmeleri onlar arasındaki olgusal veya kavramsal (zorunlu) bir bağlantıyı ifade etmekten çok, değer yargıları bağlantılamanın sonucu gibi görünüyor (Kuçuradi, 2007, s. 240).

Öte yandan globalleşme ve insan hakları üzerindeki tartışmalara baktığımızda, bir yandan başta liberal politikacılar ve iktisatçılar olmak üzere, globalleşme ve piyasa mekanizmasının insan haklarını güvenceye almasının tek yolu olduğunu savunan görüşlerle karşılaşırız.

Bu görüşlerin ortak teması, dünya sorunlarına çözüm yolu olarak globalleşme-serbest piyasa ve bunların zorunlu bir sonucu (?) (aslında aracı) olarak insan haklarını görmektir. Bu görüşler dikkatle okunduğunda ise, insan haklarının ağırlıklı kişisel ve siyasal haklardan ibaret görüldükleri ve “özgür birey”e vurgu yaptıkları görülür. Liberallerin ve günümüzde neo liberallerin vurgu yaptıkları “özgür birey” piyasa mekanizmasının ihtiyaç duyduğu özgür bireydir (Şahin, 2001, s. 3).

Sosyal refah devleti uygulamalarını kaynak israfı olarak gören liberaller, yalnızca devletin eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi alanlara yatırım yapması yerine, bu alanlarda vatandaşlara düşen sorumluluklara sıklıkla vurgu yaparlar.

Diğer yandan, globalleşme ve serbest piyasa mekanizmasının insan hakları bakımından yarattığı olumsuz sonuçlara dikkat çeken çok sayıda yazar da vardır. Bu görüşlerde, globalleşmenin yalnızca serbest piyasanın globalleşmesi anlamına geldiği sıklıkla dile getirilmektedir.

“Ekonomi düzeyinde, küreselleşmenin, piyasa ekonomisini düzenleyen ilkelerin bütün dünyaya yayılması ve ulus devletinin ekonominin işleyişi üzerindeki etkisinin giderek zayıflaması anlamına geldiği söylenebilir” diyen Buğra, piyasa ilişkilerine indirgenmiş bir yaşamın sorunlarına dikkat çeken ve bu sorunlar karşısında ortaya çıkabilecek toplumsal aidiyet biçimlerini ve bunların vatandaşlık ve insan hakları açısından yaratacağı sonuçları tartışır. Buğra, ayrıca, küreselleşme ile birlikte devletin ekonomideki rolünün değişmesine ve bu değişiklik sonucu ortaya çıkan vatandaşlık dışı toplumsal aidiyet biçimlerine vurgu yapar (Şahin, 2001, s. 3).

Şahin, sözlerini söyle sürdürmektedir:

Küreselleşmenin en sistemli ekonomik yansıması olan sermayenin artan hareketliliğinin, vatandaşlığın anlamını epeyce zorladığını belirten Buğra, bu zorlamanın nedeni olarak ulus devletin sermayenin bu hareketliliği karşısında, sermayeyi vergilendirmekte zorlanması olduğunu belirtir. “Vergi alma çabaları kolayca sermaye kaçışlarına yol açabildiği, sermaye kaçışları da başka sorunların yanı sıra işsizliğe sebep olabildiği için, (ulus devletler) bu konuda çok dikkatli olmak zorundalar. Sermayenin vergilendirilmemesi de, doğal olarak, ulus devleti sosyal hizmetleri kısmak ve insanların eşit vatandaşlar olarak topluma katılmasını sağlayan önlemleri daraltmak zorunda bırakıyor. Ayrıca, sermayenin kaçış tehlikesi, emek piyasasını, işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen kuralların yeniden gözden geçirilmesi ve sermaye açısından caydırıcı olmaktan çıkartılmasını gerektiriyor. Bu bağlamda “esneklik” kavramının giderek önem kazandığını görüyoruz. Esnekliğin bir anlamı da, iş güvencesi ve sosyal haklara sahip işçilerin yerine, çalışma süreleri ve koşulları piyasanın o andaki gereklerine göre düzenlenmiş, ekonomik yaşamları piyasaya tabi işçilerin geçmesidir (Şahin, 2001, s. 3-4).

Küreselleşmenin insan haklarının korunması bakımından getirdiği bazı olumlu özelliklere rağmen, özellikle sosyal haklar üzerindeki tahribatının boyutu çok büyüktür. Sosyal haklar güvence altına alınmadan, herkesin insan haklarından tam ve eşit olarak yararlanmasının sağlanması mümkün görünmemektedir.

3.BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLETİN ANAYASALAR AÇISINDAN İNCELENMESİ VE SOSYAL DEVLET UYGULAMALARI

3.1.Türkiye'de Sosyal Devlet İlkesinin Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde, Türkiye'de sosyal devletin gelişimi, Cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak, Cumhuriyet dönemiyle birlikte ilk sosyal devlet oluşumu ve gelişimi incelenerek, 1961 ve 1982 Anayasalarının sosyal devlete bakışı karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

3.1.1.Cumhuriyet Öncesi Dönem

Türkiye'de sosyal devleti Cumhuriyet dönemi ile başlatmak bazı eksikliklere yol açacağından, Cumhuriyet öncesi döneme değinmek uygun görülmüştür.

"II. Mahmut döneminden itibaren ve Tazminat'ta gerçekleştirilmiş olan reformları, Osmanlı'da sosyal devlet oluşumu ile ilgili uygulamalar olarak değerlendirmek mümkündür" (Yılmaz, 2006, s. 48).

Bu dönemde sağlık alanında karantina teşkilatının oluşturulması, aşılama, ebelik eğitimi gibi koruyucu uygulamaların yerleşmesi, ülke çapında devlet hastanelerinin açılması, aile alanında dul ve yetim maaşlarının düzenlenmesi, yetim çocukların vasilik sorununun devlet tarafından nizamname ile düzenlenmesi, ilk öğretimin yaygınlaştırılması çabaları, kız ve

erkek çocukları için memleket çapında ıslahhanelerin ve sanayi mekteplerinin kurulması, modern polis teşkilatının kurulması, ceza kanununun kabul edilmesi ile ilgili kanuni düzenlemenin yapılması, kent yoksulluklarının denetim altında tutulması sayılabilir (Özbek, 2002, s. 15).

Bu gelişmeyle birlikte, sosyal devlet oluşumuna ilişkin şu gelişmeler de gösterilebilir:

Bununla birlikte I. Meşrutiyet döneminde ilköğretim okullarının kasaba ve köyler düzenine kadar ulaşmış olması ve bir çok vilayet merkezinde devlet hastanelerinin açılmış olması, vatandaşlık olgusunun sadece siyasi ve hukuki bir olgu olarak ele alınmayıp bireyin her türlü iktisadi sosyal ve doğal risk unsurları olarak değerlendirilmektedir. Sosyal vatandaşlık olgusunun genişlemesi bakımından II. Abdülhamid dönemi özel önem taşımış, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi refah rejiminin monarşik görüntüsünü ortadan kaldırıcı etki yaratmıştır (Özbek, 2002, s. 16).

II. Meşrutiyetin ilânı ile ortaya çıkan nisbi özgürlük havası içinde, grev hakkı ve hatta 1909'da çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile sendika kurma hakkı kazanılmıştır.

Yine bu dönemde, Fransa'daki "assistance publique" örneğinden esinlenerek getirilen Muhtacın Maaşı adındaki yoksullara verilen aylık ile Fukaraperver Cemiyetleri olarak isimlendirilen hayır cemiyetleri aracılığı ile kurulmuş olan sosyal yardım sistemleri toplumsal girişimleri tamamlayıcı nitelikte olmuştur (Yılmaz, 2006, s. 49).

3.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde devletin sosyal alana önemli bir müdahalesi, çalışma hayatının sendikalaşması, işçi sigortaları ve sosyal güvenlik kapsamında bir düzene sokulması şeklinde olmuştur.

Bu dönemde, Zonguldak-Ereğli kömür bölgesindeki çalışma koşullarını düzenleyen “Ereğli Havza-i Fahmiye maden amelesinin hukukuna müteallik kanun” çıkarılmıştır.

1924 Anayasası'nın, “Türklerin Kamu Hakları” başlığını taşıyan beşinci bölümünde kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, sözleşme, mülkiyet, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma, can güvenliği, konut dokunulmazlığı, basın özgürlüğü gibi klasik haklar ele alınmıştır. Sosyal haklarla ilgili olarak, 70. maddede ‘çalışma hakkı’na rastlanmaktadır. İlköğretimin devlet okullarında parasız olduğunu hükme bağlayan 87.madde hükmü de bu kapsamda değerlendirilebilecektir (Kara, 2006, s. 220).

Cumhuriyetten 1960'lara kadar gelişen devlet müdahalelerinin ve devletin artan görev ve sorumluluklarının 1961 Anayasası ile başlatılan sosyal devlet uygulaması için uygun bir zemin hazırlanmıştır.

3.2. 1961 Anayasası

Türkiye’de sosyal devlet anlayışının tam anlamıyla yerleşmeye başlamasının, 1961 Anayasası ile olduğu söylenebilir.

Nitekim 1961 Anayasası’nın 2. Maddesinin sosyal devletle ilgili gerekçesinde:

“Sosyal devlet” fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamayı da kendine vazife edinen Devlettir. Modern anayasa, asgari geçim şartlarının sıhhi bakımdan, öğrenim imkanlarından ve hele barınacağı bir konuttan yoksun bir kişinin gerçek anlamda hür olamayacağını kabul eden zamanımızın hukuk ve siyaset ilmine ve devlet görüşüne uygun olarak fertlere ve vatandaşlara sosyal birtakım haklar tanımak zorundadır. Her sınıf halk tabakaları için refah sağlamayı kendisine vazife edinen zamanımızın Devleti, iktisadi yönden zayıf olan kişileri, bilhassa işleri bakımından başkalarına tabi olan işçi ve müstahdemleri, her türlü dar gelirlileri ve yoksul kimseleri himaye edecektir. Bu suretle hem insan şahsiyetine hizmet etmek vazifesini yerine getirecek, klasik hürriyetlerin gerçeklerle alay eden bir mahiyet olmasına mani olacak, hem de çalışan geniş halk tabakalarının refaha kavuşması sayesinde toplum hayatı için daha verimli olmaları hedefine de ulaşacaktır. Gerçekten maddi imkânlardan, yaşama için zaruri gelir kaynaklarından ve varlıktan mahrum olan halk tabakaları için klasik hürriyetler yalnız kağıt üstünde kalan parlak boş laflardan başka bir değere sahip olamaz...(Aktaran, Ruhi, 2003, s. 38-39).

Gerekçenin esasını teşkil eden 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelikleri "Türkiye Cumhuriyeti insan haklarına ve başlangıçta belirtilen ilkelere dayalı milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir" denilerek belirtilmektedir.

Bu döneme kadar sınırlı kalan sosyal güvenlik, zorunlu ve parasız ilköğretim gibi konularda 1961 Anayasası'ndan sonra çeşitli alanlara doğru bir gelişim gözlenmektedir. Nitekim 1961 Anayasası'nın 43. maddesine göre devlet, insan onuruna yaraşır sosyal, ekonomik ve mali önlemleri alacaktır. Bunların yanında devlet, herkesin öğrenim görmesi, sağlık içinde yaşaması, tarımın gelişmesi vb. gibi konularda görevler üstlenmektedir.

Ancak sosyal hakların iyileşmesinin, yasal düzenlemelerin ötesinde ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesi ile yakından ilgili olduğu da açıktır. Anayasa'nın 41. maddesinde, "iktisadi ve sosyal hayat adalet, tam çalışma esasına ve herkes için insan haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi sağlanması amacıyla göre düzenlenir" denerek, devlete geniş kapsamlı ödevler yüklenmektedir. Oysa tam çalışmanın ve insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyinin sağlanması için ülkenin ekonomik koşulları yetmemektedir. Bu nedenle Anayasanın 53. maddesinde "devlet iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevini ancak iktisadi gelişme ve mali kaynaklarını yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" denilerek, devletten beklenecekler bir sınırlama getirilmiş ve Anayasa bu hükmü ile, sosyal hakların gerçekleşmesinde siyasal iktidarlara bir takdir yetkisi tanımıştır (Koray, 2008, s. 174).

1961 Anayasası ile planlı kalkınma dönemine giren Türkiye, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlamak için Devlet Planlama Teşkilatını (DPT) 1963 yılında hizmete sokmuştur.

Yine bu dönemde hazırlanan birinci, ikinci, üçüncü beş yıllık kalkınma planlarında, sosyal güvenliğin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amaçları ortaya konmuştur. Kalkınma planları, istihdam sorununa da kayıtsız kalmış değildir; bununla birlikte, ilk iki planda soruna, ekonomik gelişmenin doğal bir sonucu olarak işsizliğin kendiliğinden çözümleneceği düşüncesiyle yaklaşmıştır. Üçüncü planda ise, istihdam sorununa ilişkin çözüm önerileri geliştirmeye çalışılmıştır (Kara, 2004, s.225).

Sonuç olarak 1961 Anayasası çerçevesinde öngörülen bu hedeflere kısmen ulaşılmışsa da, iktisadi siyasal açıdan yaşanan tikanlıklar Türkiye'yi 12 Eylül 1980'e getirmiştir. 12 Eylül müdahalesi ile yeni bir anayasa hazırlanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal çerçevesi değiştirilmiştir.

3.3. 1982 Anayasası

1982 Anayasasının sosyal devlet anlayışına yaklaşımı, 1961 Anayasasına göre, sosyal devlet anlayışından geriye gidiş yönünde belirgin bir farklılık göstermektedir.

Çünkü:

Yeni Anayasada, 1961 Anayasası'nın 41. maddesinde ifade edilen "iktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalıştırma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir" şeklindeki program kurala yer verilmemiştir: Ayrıca, 1961 Anayasası'nın "ücretle adalet sağlanması" kenar başlıklı 45. maddesinde

yinelediği “insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi” ölçütüne yeni Anayasanın konuyla ilgili 55. maddesine yer vermiş değildir (Kara, 2008, s. 232-233).

1961 Anayasasına göre sosyal boyutun çok geride kaldığı 1982 Anayasasıyla, ekonomik açıdan Türkiye için yeni bir ekonomik yöneliş olan, liberal ekonomik politikalarla daha kolay bağlanabilecek bir yönelişe doğru geçilmiştir:

1982 Anayasası, çiftçinin topraklandırılması, iskan projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi gibi sosyal amaçların ön plana çıktığı kamusallaştırmalarda, 1961 Anayasası’na göre daha sınırlı bir taksitlendirme süreci öngörmüştür. Ayrıca, 1982 Anayasası sendikalar toplu sözleşme ve grev hakları gibi, çalışanların toplu olarak kullandığı haklar konusunda, 1961 Anayasası’ndan farklı olarak, ayrıntılı düzenlemeler öngörmüş ve bu hakları büyük ölçüde daraltmıştır (Kara, 2004. s. 233,234).

Bu durumu Koray şöyle örneklendirmektedir:

Örneğin anayasanın üçüncü bölümünde yer alan sendikal haklar ayrıntılı ve tepkici biçimde hazırlandığı gibi, dernek, vakıf, sendika gibi kuruluşların genel olarak faaliyetlerinin kısıtlanmak istendiği ve siyasal faaliyette bulunmaları yasaklandığı gibi, birbirleriyle işbirliği yapmalarını önleyen hükümler de getirilmiştir. Öte yandan sendikalaşmayı zorlaştıran, grev yasaklarını artıran, zorunlu hakem uygulaması olan Yüksek Hakimler Kurulu’nun yetki alanını artıran hükümlerle, zaten zor olan sendikalaşma, iyice güçleştirilmişti (Koray, 2008, s. 175-176).

Bu anlayış 1982 Anayasası'nın hakların sınırlandırılmasını getirmiştir.

Öte yandan 65. maddede belirtilen "Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı" başlığını taşıyan ve: "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" maddesi, bir taraftan da Anayasada belirttiğimiz maddelerce düzenlenmiş olan, devlet için bir görev sayılmış, vatandaşlar için ise bir hak doğuran hizmetlerin gerçekleştirilmesi için, istikrarın sağlanması gereğince, yeterince kaynak tahsis etmemiş olan hükümetlerin uyguladıkları, bütçe kanunlarının anayasaya aykırılığının iddia edilmesini de engelleyici bir özellik taşımaktadır. Başka bir deyişle bu hüküm hükümetlere anayasaca verilmiş bir esneklik sağlamaktadır (Yılmaz, 2006, s. 59).

1961 ve 1982 Anayasalarının belirgin farkları karşısında Yılmaz: "1982 Anayasası'nın Türkiye devleti sosyal devlet olarak tanımlayıp, geleneksel fonksiyonlarının yanı sıra sosyal ve ekonomik amaçlarla pek çok hizmeti -ama maddi gücü elverdiği ölçüde- devletin görevi olarak tanımladığı görülmektedir" derken, aynı durum için Koray şunları ifade etmektedir: "Günümüzde sosyal devlet anlayışının Türkiye'nin toplumsal gelişimi ve geleceği açısından yalnız eksiklik veya zafiyet değil, ciddi bir yanlış anlama geldiğinin de görülmesi gerekmektedir" (Koray, 2008, s. 177).

3.3.1. İnsan Haklarına Dayalı Devlet ile İnsan Haklarına Saygılı Devlet Arasındaki Fark

Sosyal devlet ve sosyal politikalar açısından karşılaştırılan 1961 ve 1982 Anayasalarında bir de şu fark göze çarpılmaktadır: 1961 Anayasasında Cumhuriyetin nitelikleri arasında "insan haklarına dayalı" devlet ifadesi, 1982 Anayasasında ise bu

ifadenin yerine “insan haklarına saygılı” ifadesi kullanılmıştır. Bu iki terim arasında köklü bir fark olduğunu söyleyenler olduğu gibi, tam tersini söyleyen yazarlar da mevcuttur: Bu iki kavram arasında köklü bir fark olduğunu söyleyen Mümtaz Soysal’a göre:

İnsan haklarına dayalı devlet, bu inanç üzerine kurulmuş olan, insanı temel değer olarak kabul eden, kendi varoluş nedenini insan haklarının korunması ya da gerçekleştirilmesi amacına dayandıran devlet demektir. Soysal’a göre “İnsan haklarına saygılı devlet” anlayışında “insan hakları; artık, devletin temeli sayılmaktan çıkmıştır. Devlet başka amaçlar için vardır. Soysal’a göre: “Türkiye Devletinin insan haklarına saygısı “onlarla karşılaştığı zaman selam verir anlamında (bir) saygıdır (www.anayasa.gen.tr. 06.04.2010).

Oysa Ergun Özbudun’a göre:

“insan haklarına dayalı devlet” ile “insan haklarına saygılı devlet” deyimleri arasında “bir anlatım farkı ötesine temel bir anlam ve yaklaşım farkı olduğunu savunmak güçtür”, Burhan Kuzu’ya göre de, bu iki ifade arasında “psikolojik etki ve vurgulama biçimi” dışında bir fark yoktur. (www.anayasa.gen.tr. 06.04.2010).

Hukuki sonuçları açısından bu iki ifade arasında bir fark olmasa da, devletin insanı temel değer olarak görmesi, dayanağının insan olması bakımından, “insan haklarına dayalı devlet” ifadesi “insan haklarına saygılı devlet” ifadesine göre, daha açık ve amacı belli bir ifade olarak görülmektedir.

3.4. Türkiye’de Sosyal Haklar ve Sosyal Harcamalar

3.4.1.Genel Bakış

Devletin “sosyal” olarak nitelenmiş olması, eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarına bakılarak sınanması açısından önemli niceliksel kolaylıklar sağlar.

Eğitim, sağlık ve sosyal koruma (sosyal güvenlik harcamaları ile konut, işsizlik, sakatlık, malüllük ve hastalık yardımları gibi) harcamaları toplumun bugünü ve geleceği için çok önemli sayılırken, ayrıca fonksiyonel sınırlama esasına göre de bu harcama kalemleri literatürde, sosyal devlet olmanın temel gerekleri olarak kabul edilmektedir (Topuz, 2009, s. 115).

Anayasanın ilgili hükümlerinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye’de sosyal devlet anlayışı sosyal adaleti gerçekleştirmeyi ve insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyini sağlamayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda devlet tarafından yapılan eğitim ve sağlık harcamaları sosyal adaletin gerçekleşmesini sağlama açısından önemli birer araçtır.

Kişileri gelecek korkusundan, yoksulluk korkusundan kurtaracak sosyal güvenlik konusunda da sosyal devlet önemli görevler yüklenmiştir. Bir defa herkesin “sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu kabul edildikten sonra” devlete bu görev verilmiştir (mad.60). İkinci olarak da devletin sosyal güvenlik bölümünden özel olarak korunması gerekenler için de gerekli önlemleri alma görevi kabul edilmiştir (mad. 61). Böylece, sosyal devlette, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, herkesin hayatını, ruh ve beden sağlığı içinde sürdürme hakkı vardır, sağlık koşullarına uygun meskenlerde oturma hakkı vardır, gelecek ve yoksulluk korkularından kurtulma hakkı vardır... (Göze, 2005, s. 152).

Anayasada yer bulan bu hakların gerçekleştirilebilmesi için devlet doğrudan yükümlülük sahibidir. Devletin bu alanda yapacağı sosyal harcamalar, sosyal devlet olmasının bir gereğidir. Sosyal devlet olmanın gereği olarak yaptığı sosyal harcamaların hedefinde sosyal refahı artırmak ve sosyal adaleti gerçekleştirmek amacı yatar.

3.4.2 Çalışma Hakkı

İlk kez 1961 Anayasasının 42. maddesinde çalışma bir hak olarak kabul edilmiştir. Buna göre, çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, “çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler; işsizliği önleyici tedbirler alır”.

Çalışmanın bir özgürlük ya da bir zorunluluk değil de bir hak olduğu düşüncesi sosyal hakların gelişmesiyle hayata geçen düşüncedir.

...çalışma hakkı birçok sosyoekonomik hakkın bağlandığı çok temel bir hak konumundadır ve bu nedenle sosyal devlet anlayışı ve uygulamaları da büyük ölçüde “ücretli çalışma eksenine üzerine oturur. Çalışma hakkını kabul eden devlet anlayışı içinde devlet, işgücünün eğitiminden iş bulmaya, çalışma koşullarının iyileştirilmesinden işsizlik sigortasına kadar birçok uygulamayı hayata geçirmek durumundadır (Koray, 2008, s. 210).

1982 Anayasası sosyal bir hak olarak çalışma hakkını herkesin hakkı ve özgürlüğü olarak göstermiştir.

Aynı anayasanın maddesi devamında şunu söyler: “Devlet çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam

yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır”(madde 49/2). Çalışma hakkı çalışanın insanlık onurunu korur ve onu, yaşabilmek için başkalarının yardım ve sadakasını beklemekten kurtarır (Göze, 2008, s. 154).

Sosyal devlet çalışma hayatı ile ilgili olarak çalışma koşullarını da düzenler. Bu kapsamda 1982 Anayasasının 50. maddesi şöyledir:

Küçükler ve kadınlar ve bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma koşulları bakımından özel olarak korunacaktır. Çalışan insanın dinlenmeye, ücretli hafta tatiline, bayram tatiline ve yıllık ücretli izine hakkı olacaktır. Çalışan insanın iş hayatında güvenliğini sağlayacak, tanınmış hakların gerçekten uygulanabilir haklar olmasını gerçekleştirecek haklar da tanınacaktır: Bunlar sendika kurma hakkı, toplu iş sözleşmesi yapma hakkı ve grev hakkıdır.

Bir kısım sosyal hakların kullanılabilir, yararlanılabilir olması için devletin bu haklarla ilgili bir kamu hizmeti sağlaması gerekir. Nitekim 1961 Anayasası’nda Türkiye’de devletin sosyal devlet olduğu belirtilmiş ve eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesinde doğrudan yükümlü gösterilmiştir. Devletin bu yükümlülüğü ise, bu alanda yapacağı sosyal harcamalarla ölçülür. Sosyal harcamaların yeterli düzeyde olmaması, sosyal devlet anlayışı benimsenmiş olsa bile, fiilen uygulanamaması sonucunu doğurmaktadır.

3.4.3.Eğitim Hakkı

Eğitim hakkı pek çok uluslararası bildiri ve sözleşmede yer almıştır. Birey için olduğu kadar toplum için de önemli olan eğitim, bir kamu hizmeti olarak sadece ondan yararlananları değil, bütün toplumu etkiler. Bu nedenle eğitim devletin temel görevleri arasında gelir.

Eğitimin kişinin yaşamı ve kamu yaşamı için taşıdığı önem, devletleri eğitim hizmeti konusuna daha ciddi bir şekilde eğilmesini sağlamıştır. Aynı eğilimin gösterildiği ülkemizde de, temel eğitim bir hak olarak zorunlu ve parasız olarak kabul edilmiştir.

Ülkemizde, 1869 yılında, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde ilköğretimin her vatandaşa zorunlu ve parasız olduğu belirtilmiş ve böylece eğitimin kamusal bir görev olarak kabul edilmesi olgusu açıkça hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet Dönemine gelince, 1924 Anayasası, 80. Maddesinde öğrenim hakkının hükümetin gözetim ve denetimi altında kanun dairesinde serbest olduğunu vurgularken, 87. Maddesinde ilköğretimin bir hak olarak devletin sorumluluğunda bütün Türkler için zorunlu ve parasız olduğunu kabul etmiştir (Bulut, 2009, s. 197).

1982 Anayasasınının 42. Maddesi ile düzenlenen kısım şu şekildedir:

Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama Devletin başta gelen ödevlerindedir. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve Devlet okullarında parasızdır. Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim haklarına ilişkin hükümler ise 1961 Anayasasında şu şekilde düzenlenmiştir: *Eğitim ve öğretim, devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir. Özel okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir. Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz (md. 21/2-3-4)*

1982 Anayasası ise, 1961 Anayasasının aksine, kişisel haklar ile ilgili hükümler arasında düzenlenmesi gereken pek çok ilkeyi sosyal haklar arasında düzenlemiştir. Özel okullarla ilgili düzenleme bunun en açık örneğidir. Hemen belirtelim ki bu tutum, hukuk tekniği açısından son derece yanlıştır. Çünkü kişisel haklarla sosyal haklar her zaman aynı hukuki rejime tabi olmamaktadır. Sözgelimi kişisel haklar olağan dönemlerde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin konusu olmazken, sosyal haklar olabilmektedir. Bu yüzden, eğitim özgürlüğüne ilişkin hükümlerin kişisel haklar arasında düzenlenmesi isabetli olurdu. Gerçi Anayasa, “kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” ifadesinden sonra “öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir” diyerek yukarıda sözünü ettiğimiz sakıncayı ortadan kaldırmış gibi görünmektedir. Ancak bu durum bile maddenin hukuk tekniğine uygun düzenlenmediği gerçeğini değiştirmez (Bulut, 2009, s. 198).

1961 ve 1982 anayasaları eğitim ve öğrenim görme hakkı karşısında Göze şunları söyler:

Öte yandan eğitim ve öğrenim görme hakkı karşısında devlete yüklenen görev açısından 1961 ve 1982 Anayasaları arasında bir fark olduğu görülür. Şöyle ki 1961 Anayasasında “halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamanın devletin başta gelen ödevlerinden” olduğu kabul edilmiştir. “Başta gelen ödev” kuralı doktrinde değerlendirilirken şu görüşe yer verilmiştir: Anayasa devletin eğitim ödevine öncelik tanımış ve bu ödevi iktisadi ve sosyal ödevlerinden farklı olarak iktisadi gelişme ve mali kaynaklarının yeterliliğine bağlamamıştır. Buna göre, devletin halkın öğrenimini ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama ödevi sıradan bir sosyal ödev sayılmamış, devletin başta gelen ödevlerinden sayılmıştır. Bu durumda yurttaşların öğretim ve eğitim ihtiyaçlarının sağlanmasını istemeleri can ve

mal güvenliğinin sağlanmasını istemeleri kadar doğal bir hak sayılmak gerekir (Göze, 2008, s. 152-153).

Anayasa Mahkemesinin de bu belirlemeyle aynı doğrultuda olan görüşünde şunlara yer verir:

Türk toplumunu uygar uluslar ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi durumuna getirmek için insan yetiştirmenin en önemli bir devlet işi sayılması olağandır. Plana bağlı toplumsal, iktisadi ve kültürel kalkınmanın bir koşulu da, nitelikli adam yetiştirmektir... Bu ise ancak öğrenim ve eğitimle gerçekleştirilir. (ES 1969/37, KS. 1971/3, AMDK.S. 19. S. 151).

Anayasa Mahkemesi kararında da belirtildiği gibi, iktisadi ve kültürel kalkınmanın bir koşulu olarak görülen nitelikli adam yetiştirmek için, öncelikli olarak sosyal devlet ilkesinin de bir gereği olarak devletin bu alanda sosyal harcamalarını artırmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda Anayasalarda kendine hep yer verilen eğitim hakkının, eğitim ve öğretim kısmına ilişkin sorunlara bakmakta yarar var.

3.4.3.1 Türkiye’de Eğitim Sorunları

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ekonomik durumlarıyla yakından bağlantılıdır. Eğitim-ekonomi ilişkisi açısından bakıldığında, bazı istisnalar olmakla birlikte, genellikle eğitim seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde ekonomik gelişim hızının da yüksek olduğu söylenebilir. Ülkemizde de bu ilişkinin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için, öncelikli olarak Türkiye’de eğitimin baş sorunlardan birisi olan ekonomik sorunların giderilmesi gerekmektedir. Nitekim, *“Türk Eğitim-Sen’in yaptığı araştırmaya göre, okulların %87’sinde fiziki mekân eksikliği var. Okulların %84’ünde spor salonu*

bulunmuyor... *Okulların büyük kısmında elektrik, su ve yakıt paraları öğrencilerden toplanan paralarla ödeniyor.*" (Aktaran, Koray, 2008, s. 179).

Türkiye'de aileler çocuklarının eğitimine özen vermekte ve onlara iyi bir eğitim sağlayabilmek için para harcadıkları bilenen bir gerçektir. Buna karşı yoksulluk hâla eğitim olanaklarından yararlanmak açısından önemli bir engel oluşturmakta ve bu nedenle de eğitim önemli ve yaygın bir sorun olarak görülmektedir.

Türkiye'de resmi verilere göre okuma yazma bilmeyen önemli bir nüfus mevcuttur. *Buna göre: "1970'te kadın nüfus %60'ı, erkeklerin %30'u; 1980'de kadınların %45'i, erkeklerin %20'si ve 2000 yılında da kadınların %19'u ile erkeklerin %6'sı okuma yazma bilmemektedir"* (Koray, 2008, s. 179).

Eğitimsizlik sürdükçe yoksulluk da kaçınılmaz hale gelmekte ve aileden çocuğa geçen bir kısır döngü olarak devam etmektedir. Türkiye'de de eğitimsizlik ve yoksulluk arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Buna göre:

Türkiye'de 2005 yılında toplam nüfus içinde %10 dolayında okur yazar olmayan nüfus varken, yüksek öğrenim görmüş nüfusun oranı yalnızca %4.47'dir. Öte yandan okur-yazar olmayanların yaklaşık %45'i yoksul yaşarken, ilkokul eğitim almış olanlarda bu oran %29 düzeyine inmekte, yüksek öğrenim görmüş olanlar arasında %1.3 düzeyinde kalmaktadır. Kırsal kesimde kentsel yerleşim yörelerine göre hem daha düşük eğitim düzeyinin hem de yaygın bir yoksulluğun varolduğu bilinmekte birlikte, kentlere göçle birlikte kentlerdeki eğitimsizlik ve yoksulluğun da büyüdüğü görülmektedir. Örneğin İstanbul'da 2665 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmada, göçle gelen ailelerin geçinmelerine katkı sağlamak amacıyla

neredeysi beş yaşından itibaren çocuklarını sokaklarda çalıştırmaya başladıkları vurgulanmakta ve bu çocukların %10.5 inin 5-9, %40.3 ünün 13-15 yaşlarında oldukları ortaya konmaktadır (Koray, 2008, s. 179-180).

Ayrıca, kamu yatırımları içinde eğitime ayrılan pay artmış olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerde gayri safi milli hasıla'nın içindeki payı %5 ve daha fazlası iken, Türkiye'de %2 dolaylarında kalmaktadır.

Öte yandan, kız çocuklarının halen daha okula gönderilmesi konusunda yaşanan sıkıntı, okulların fiziki yetersizliği, derslik sayısının yetersizliği vb gibi, eğitimde başka ciddi sorunlar da mevcuttur. Örneğin, bir dersliğe düşen öğrenci sayısı ortaöğretimde ortalama olarak 32'dir; bu sayı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 38'e çıkmaktadır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı da sırasıyla 17 ve 23 tür. Öte yandan, ilköğretimdeki öğrencilerin yaklaşık yarısı ikili öğretim içindedir. Gazetelerde yer alan bir habere göre, Uluslararası Eğitim Başarılarını Belirleme Kuruluşu'nun 34 ülkede ilköğretim 4. sınıf öğrencileri arasında yaptığı araştırmada, Türk öğrencilerinin okuma becerilerinin uluslararası standartların altında olduğu, Türkiye'nin 35 ülke arasında 28. sırada yer aldığı belirtilmekte; yine aynı araştırmada uluslararası ortalamaya göre evinde 0-10 kitap arasında çocuk kitabı bulunan öğrenci sayısı %56 iken, Türkiye'de %23 olduğu anlaşılmaktadır (Koray, 2008, s. 181).

Özellikle gençlerin eğitimsizliği, aynı zamanda işsizlik gibi sorunların artmasına da neden olmakta ve ülkemiz açısından sağlıklı bir toplum yapısına kavuşabilmek açısından olumsuz bir duruma işaret etmektedir. Ayrıca, nitelikli eğitim olanağına sahip olan gençlerle, niteliksiz eğitim alan gençler arasındaki mesafe büyürken, bu durum toplumsal kutuplaşmaya, çatışmaya, şiddete ve suç oranlarının artmasına neden olmaktadır.

3.4.4. Sağlık Hakkı

1961 Anayasasında, “Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir” ifadesiyle, açık bir şekilde devletin sağlık hakkını korumakla yükümlü olduğunu ortaya koymaktadır.

1982 Anayasası herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu söyler (mad.56/1), 56. maddenin 3. fıkrasında da devletin “*herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak*” üzere sağlık kuruluşları kuracağını ve sağlık hizmetlerini düzenleyeceğini açıklamıştır.

“Devlet bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak” yerine getirecektir (mad. 56/4). Yine devlet “sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla gelen sağlık sigortası” kurabilecektir. Bundan başka “devlet her yaştaki Türk yurttaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirler” alacak, “sporun kitlelere yayılmasını teşvik” edecektir (mad.59). Öte yandan, devlet “konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri” alacak, “ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekliyecek”tir (mad.57). Çünkü, sağlığın baş şartı olan barınma ihtiyacı da bu hakla doğrudan doğruya ilgilidir.” ... bundan başka, devlet “ananın ve çocukların korunması için gerekli tedbirleri” alacak ve gerekli “teşkilatı kuracaktır” (mad 41/2). Gençlerin alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korunmak için gerekli tedbirleri alacaktır (mad. 58/2) (Göze, 2005, s. 151-152).

Sağlık hizmetlerinin sunulmasını devlete görev olarak yükleyen 1982 Anayasası, diğer temel haklarda olduğu gibi sağlık hakkının korunmasında da bir esneklik getirmektedir. Anayasanın 65. maddesinde karşılığı bulunan bu esneklik

çerçevesinde “devlet, sağlık hakkıyla ilgili görevlerini, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirecektir” denilmektedir.

3.4.4.1. Sağlık Hakkının Gereğinin Yerine Getirilmesi

2008 yılı istatistiklerine göre: *Türkiye’de 103.177 doktor görev yapıyor, 100.000 kişiye 146 doktor düşüyor. Bu sayı AB’de 317. En çok hekim İstanbul’da, en az hekim Tunceli’de bulunuyor. Hemşire sayısı 92.509. Her 100.000 kişiye 131 hemşire düşmekte, AB ülkelerinde bu sayı 731. Buna karşı en çok tıp fakültesi ve öğretim üyesi Türkiye’de bulunuyor.” (Koray, 2005, s. 184-185).*

Verilere göre, ülkemizde doktor ve hemşire sayısının yetersizliği ve mevcut doktor ve hemşire sayısının illere göre dağılımının orantısız oluşu, sağlık hakkının korunması açısından sıkıntılara yol açmaktadır.

Nitekim Koray’a göre:

Toplumun sağlık koşulları açısından da benzer olumsuzluklardan söz edilebilir. Yoğun nüfus hacmi, eğitim gibi sağlık harcamalarına da büyük bir kaynağın ayrılmasını gerektirmekte, ancak ortadaki tablo bunu göstermemektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde sağlık harcamalarına ayrılan payın yaklaşık GSMH içinde %10, kişi başına düşen sağlık harcamasının da 1500 doların üzerinde olduğu görülmekte iken, ülkemizde sağlık hizmetleri için GSMH’den ayrılan pay %4 dolayında kaldığı ve kişi başına düşen sağlık harcamasının da bu 100 dolar dolayında olduğu görülmektedir. Bu harcamalarla kaliteli bir sağlık hizmetinin gerçekleşeceği söylenemez. Sonuç olarak bir yandan sağlık güvencesi ve sağlık hizmetleri dışında kalan geniş bir kesim var olmakta, öte yandan sağlık hizmetlerine ayrılan payın yetersizliği nedeniyle

çoğunlukla kalitesiz bir sağlık piyasası büyümektedir. Bu nedenle tüm dünyada kamusal alandaki sağlık hizmetlerinin yerleşmesi, özelleşmesi ve bireysel sorumluluk haline gelmesi yönündeki eğilimler güç kazanmakta ve sağlık sistemi bu yönde bir değişim geçirmektedir (Koray, 2008, s. 184).

Bu bağlamda 2006 yılında “*Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası*” adıyla bir yasa Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu kanuna göre: isteğe bağlı sigortalılar, sigortalı sayılmayanlardan yeşil kart verilen kişiler, vatansızlar ve sığınmacılar, 65 yaşını doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alanlar, şeref aylığı alanlar, vatani tertip aylığı alanlar, 2330 Sayılı Nakli Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alanlar, SHÇEK Kanunu hükümlerine göre koruma bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz yararlanmalar, harp malulü aylığı alanlar, ilk Terörle Mücadele Kanunu kapsamında aylık alanlar, geçici köy korucuları, oturma izni almış yabancı ülke vatandaşlarından yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında sigortalı olmayan kişiler, sosyal güvenlik kanunlarına göre gelir ve aylık bağlanmış olan kişiler, sosyal güvenlik kanunlarına göre gelir ve aylık bağlanmış olan kişiler, işsizlik ödeneğinden yararlananlar, bunların dışında kalan ve başka bir ülkede sağlık sigortasından yararlanma hakkı bulunmayan kişiler, kamu idare idarecilerinin dış temsilcilerinde istihdam edilenler, genel sağlık sigortalısı sayılacaklardır (Bulut, 2009, s. 214).

Sağlık açısından en önemli sorun, devletin giderek artan sağlık ihtiyacını karşılayacak hizmeti sunamamasıdır. Sağlık ocaklarından üniversite hastanelerine kadar ciddi bir yığılma olmakta, bu da hizmetin kalitesini düşürmektedir.

Öte yandan, bugüne dek, sosyal güvenlik sisteminin kapsamına girmeyen kesimler ve sağlık giderlerini karşılayamayacak durumda olanlar için 1992 yılında başlatılan “Yeşil Kart” uygulaması söz konusu olmaktadır. 1992 yılında başlatılan bu uygulamaya her geçen yıl daha fazla başvuru olduğu da bilinmektedir. 2005 yılında Sağlık Bakanlığı’nca yeşil kartlar sağlık karnesine dönüştürülmüş ve ihtiyacı olmadığı halde alınmış 4.5 milyon kart iptal edilmiştir. Bu iptallerden sonra yine de bugün Türkiye’de yaklaşık 10 milyon insanın yeşil kart sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır (Koray, 2005, s. 187).

Koray sözlerini şöyle sürdürür:

Yeni yasanın uygulamaya geçmesinden sonra bir süre daha yeşil kart uygulamasının sürmesi öngörülmüş, ancak yeşil kart alabilmek için daha sıkı bir denetim getirilmiştir. Bugün için sağlık sigortası dışında kalan ve sağlık harcamalarını karşılayamayacak durumda olanlar için ayrıca, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu’ndan (SYDF) yapılan yardımlar söz konusu olmaktadır. SYDF, yalnız sağlık harcamaları için değil, başvuran kişinin ihtiyacına göre yiyecek, yakacak, öğrenim masrafları gibi diğer yardımları da kapsamaktadır (Koray, 2008, s.187).

Genel Sağlık Sigortasının getirdiği değişiklikle, bir yandan toplumun tüm kesimlerine sağlık hizmetinin götürülmesi, öte yandan sağlık hizmetlerinin belli bir yeterlilik düzeyini yakalayıp yakalayamayacağı soru işareti olarak kalmaktadır. Tüm sigortalılar için aynı sağlık hizmetinin öngörülmesi olumlu bir değişim olmakla birlikte, bu değişim sağlık hizmetinin kalitesi açısından şimdilik bir güvence

getirmemektedir. Hizmet talebinin artışıyla kamu sağlık kurumlarının yükü artarken, hizmet alanları da hizmet verenleri de zorlayan koşullar ortaya çıkmaktadır.

Özetle, toplumda sosyal adaletsizliği gidermeye yönelik sosyal politikalarda bir gerileme yaşandığı açıktır. Bu alanlara yönelik devlet harcamalarının kısılması, bu alanlarda piyasanın g kazanmasına yol açmıştır. Eğitim, bir yandan dersaneler, öte yandan özel okullarla büyük bir piyasa oluşturmaktadır. Benzer eğilimlerin sağlık açısından da geçerli olduğunu söylemek mümkündür. İşsizlik ve yoksulluğun önlenememesi, gelir dağılımındaki uçurumun büyümesi devam etmekte; tüm bunlara çözüm getirebilecek sosyal politikaları ise söylem düzeyinde bile bulmak kolay olmamaktadır.

SONUÇ

Sosyal devlet anlayışı, herkese asgari düzeyde bir gelir sağlanması, herkesin eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanması gibi konuların bireyler için hak, devlet için yükümlülük olarak ele alındığı bir anlayışı ifade eder.

Yurttaşların sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamakla görevli olan sosyal devlet, sosyal hakları uygulamaya taşınması ve sağladığı geniş kamu hizmetiyle muhtaç, yoksul, işsiz ve zayıf kesimlerin insan onuruna yaraşır bir yaşam standardına kavuşmasını amaçlamaktadır.

İşsizliğin yüksek oluşu, nüfusun önemli bir bölümünün düşük gelirlilerden oluşması, dolaylı vergilerin yüksek oluşu, adil bir gelir dağılımının sağlanamaması, eğitim ve sağlık hakkının yeterli düzeyde olmaması, sosyal devlet açısından çözüm üretmesi beklenen sorunlar olarak görülmektedir. Bu sorunların aşılması için, sosyal devlete önemli görevler düşmektedir. Sağlık hakkı, eğitim hakkı ve çalışma hakkı gibi haklar, insanın olanaklarının gerçekleştirilmesini sağlar ve bu hakları bütün yurttaşlar eşitçe paylaştığı yerde bu haklar korunmuş olur.

İnsan haklarının bir bölümünü oluşturan, literatürdeki yaygın adıyla sosyal haklar, sanayi devriminin kendine özgü koşullarında ortaya çıkmış ve zamanla gelişen bir seyir izlemiştir. Gerçekten sanayileşmenin başlaması ile birlikte verilen mücadeleler, insan hakları konusunda önemli gelişme sağlamış ve toplumun yoksul kesimlerinin

insan haklarından tam olarak yararlanmalarını sağlayan birtakım kamusal hizmetler, hak olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Çalışma hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı gibi hakların hayata geçirilmesiyle birlikte, yoksul kesimlerin de insan haklarından tam manasıyla yararlanmalarının sağlanması amaçlanmıştır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde gittikçe güçlenen bu haklar, küreselleşme sürecinin hızlanması ile birlikte, bu süreçten en çok etkilenen hak kategorisi olmuştur. Gerçekten, kapitalizmin ileri bir aşaması olarak uluslararası sermayenin oluşturduğu ve temelde devletin ekonomik yaşamdan çekilmesini öngören bir süreci ifade eden ekonomik küreselleşmenin, sermayenin artan gücü karşısında devletin sosyal niteliğini zorladığı ve sosyal politikaları zayıflattığı yaygın bir kanaattir. Nitekim eğitim ve sağlık hakkı gibi alanlarda devletin yapması gereken sosyal harcamalar gitgide azalmaktadır. Devletler bu alanlara yaptıkları harcamaları azaltmak için özelleştirmeye başvurarak, sosyal devletin sosyal niteliğine yönelik ciddi sıkıntılar yaratmaktadır. Öyle ki sosyal harcamaların yeterli düzeyde olmaması, sosyal devlet anlayışının fiilen uygulanamaması sonucunu doğurmakta, bu durum da kamu hizmetlerinden memnuniyetsizliğin artmasına neden olmaktadır. Böylece küreselleşme ile birlikte ekonomik işlevleri daralan devletler, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde, yurttaşlarının sosyal durumlarını iyileştirecek önlemleri alma gücünü yitirmektedirler.

Kuşkusuz sosyal devletin zayıflatılması ve sosyal hakların ihmali, insan haklarının korunması açısından olumsuz bir duruma işaret etmektedir. Bu durumun değişebilmesi için, sanayi kapitalizminin gerçekleştirdiği değişimin nasıl sağlanabileceği, sosyal harcamaların nasıl artırılabilir ve toplumun dışlanmış kesimlerinin sisteme nasıl dahil edileceği sorunları üzerinde durmak büyük önem taşımaktadır. Eğitim, sağlık, beslenme gibi haklar bu bakımdan son derece önemlidir. Çünkü bu haklar ile, sosyal dışlanma ve ayrımcılık arasında yakın bir

ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla toplumun bir ülkede gitgide artan dışlanmış kesimlerinin sistem içine çekilmesi, sosyal devlet idealinin canlı tutulması ve yaygın adlarıyla sosyal hakların güçlendirilmesiyle mümkündür.

Türkiye’de 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden bu yana sosyal devlet ve sosyal haklar açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Anayasa gereği yasal düzeydeki kimi gelişmeler, örneğin işsizlik sigortası ve genel sağlık sigortasına ilişkin yasalar da sosyal devlet açısından kayda değer gelişmelerdir. Fakat bu olumlu gelişmelere rağmen, ülkemizde yaşanan anayasa değişikliği tartışmalarında sosyal haklar üzerinde yeterince durulmamaktadır. Oysa sosyal haklar konusuna gerekli ilginin gösterilmemesi, sosyal devlet ilkesini zayıflatarak toplumun yoksul kesimlerinin korumasız kalmasına neden olmaktadır. İnsan haklarının korunduğu bir Türkiye’de sosyal devlet ilkesi onsuz olunamayacak bir ilkedir.

KAYNAKLAR

- Bulut, N. (2009). Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar. İstanbul: XII Levha Yayınları.
- Clapham, A (2007). İnsan Hakları. Ankara: Dost Kitabevi. Çev. Gür, H.
- Durul, F. (2008). Küreselleşme ve İnsan Hakları. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Gedik, N. Y. (2003). "İoanna Kuçuradinin İnsan Hakları Görüşü". Uludağ Üniversitesi Dergisi, 2(2), 12-19.
- Gemalmaz, S. (1997). İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş. İstanbul: Beta Yayınları.
- Göze, A. (2005). Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku. Bursa: Ekin Kitabevi. 119.
- Gözler, K. (2000). "İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi". 06.04.2010 www.anayasa.gen.tr/ihsaygi.htm.
- Güçlü, F. (2007). Vergi ve Sosyal Devlet. Ankara: Sabev Yayınları.
- Kara, U. (2004). Sosyal Devletin Yükselişi ve Çöküşü. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı
- Koray, M. (2005). Sosyal Politika. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (2002). Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları 28.11.2002. <http://www.geocities.com/yildizsam/makale1htm>.
- Kuçuradi, İ. (1988). Uludağ Konuşmaları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları

- Kuçuradi, İ. (2007). İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ & Peker, B. (2004). Elli Yıllık Deneyimlerim Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Özyayın, M. M. (2008). “Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak”. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (1), 163-180.
- Özbek, N. (2002). “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet” Toplum ve Bilim 92, 7-32.
- Ruhi, M. E. (2003). 1982 Anayasası Çerçevesinde Sosyal Devlet ve Özelleştirme. İstanbul: Atlas Yayıncılık.
- Savaş, V. F. (2004). “Globalleşme ve İnsan Hakları”. Kuçuradi, İ. & Peker, B. Elli Yıllık Deneyimlerim Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları (s.270-275).
- Soysal, M. (1969). 100 Soruda Anayasanın Anlamı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Şahin, N. (2001). Globalleşme, Piyasa Mekanizması, İnsan Hakları Bağlamında Sosyal Hizmetler 01.04.2010.
<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/globalleşmeinsanhaklari.htm>.
- Talas, C. (1992). Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Timur, T. (2004). “Küreselleşme, İnsan Hakları ve Demokrasisi”. Kuçuradi, İ. & Peker, B. Elli Yıllık Deneyimlerim Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları (s.232-236). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Topuz, S. K. (2009). “Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları”. Alternatif Politika, 1 (1), 115-136.

- Yılmaz, G. A. (2006). OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar. İstanbul: Arıkan Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2007 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesinden mezun oldu. 2008 yılında Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Anabilim Dalı İnsan Hakları Bölümü Yüksek Lisansına kaydını yaptırdı. Sosyal Devlet ve İnsan Hakları isimli bir yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır.

Halen Adalet Bakanlığında memur olarak görevine devam etmektedir.